

KULTÚRA SLOVA

Casopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Bu-
zássyová, Adriana Ferenčíková,
Ján Findra, Gejza Horák, Ján
Horecký, Ján Kačala, František
Kočíš, Ivan Masár, Mária Pi-
sáriková, Matej Považaj, Jozef
Ružička, Anna Rýzková, Ján
Sabol

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 28

OBSAH

KULTÚRA SLOVA — ROČNIK 22 — ČÍSLO 2

FINDRA, J.: Február 1948 a na- ša jazykoveda	33
DOLNÍK, J.: Hodnotenie a hod- notiace slová	35
HEGEROVÁ, K.: Dynamické ten- dencie v odevníckej termino- logii	43

Diskusie

DVORÁKOVÁ-ŽIARANOVÁ, R.: Výsada slovenčiny nevyjadro- vať podmet	51
--	----

Rozličnosti

Format a formátovanie. J. Ho- recký	58
Ako preložiť do slovenčiny čes- ké slovo <i>sešlost</i> ? K. Buzáš- siová — E. Risová	58

Správy a posudky

Nová učebnica ako príťažlivý a užitočný pomocník kultivova- nia rečového prejavu. D. Slančová	60
--	----

Spytovali ste sa

Kniha rozsypov a vsypov. J. Jacko	63
Piecie chlieb, rozvoniava čerstvý chlieb. J. Steučeková	64

Február 1948 a naša jazykoveda

Každý národ si vo svojej historickej pamäti uchováva a chráni spomienky na významné udalosti, ktoré ako milníky vyznačujú jeho cestu dejinami. Občasné, spravidla jubilejný pohľad späť ukazuje jednak vnútornú väzbu medzi týmito milníkmi, ktorá je výrazom historickej kontinuity, a jednak sa v tejto retrospektive hierarchicky zdôrazňuje závažnosť rozhodujúcich historických medzníkov. Pri takomto spätnom pohľade sa vždy znova a znova potvrdzuje, že nad horizontom našich novodobých dejín vysoko prečnieva najvýznamnejšia historická udalosť — víťazstvo pracujúceho ľudu vo februári 1948.

Od slávnych februárových dní v roku 1948 nás delí štyridsať rokov. Aj pri tejto jubilejnej priležitosti si opäť uvedomujeme, že Február bol rozhodujúcim medzníkom v dejinách našich národotvórcov. Komunistická strana Československa, vyzbrojená leninskou teóriou o prerastaní demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej, doviedla boj pracujúceho ľudu za národnú a sociálnu slobodu do víťazného konca. Začala sa nová etapa nášho spoločensko-politickej, sociálneho, ekonomickej a kultúrneho rozvoja: Február 1948 položil základy budovania socialistickej spoločnosti. Spontánna radosť z víťazstva nad fašizmom sa menila na uvedomené rozhodnutie pokrokovej väčšiny dať všetky tvorivé sily a um do služieb veľkej myšlienky budovania nového štátu robotníkov a roľníkov.

Dnes po štyridsiatich rokoch od februárového víťazstva s hrdosťou hodnotíme výsledky, ktoré sme dosiahli v tomto historicky krátkom čase. Toto všeobecné konštatovanie možno konkrétnie doložiť aj na rozvoji slovenskej jazykovedy a na výsledkoch jej výskumu.

V uplynulých štyridsiatich rokoch došlo k prudkému kvantitatívному i kvalitatívному rozvoju slovenskej jazykovedy. Predovšetkým sa vytvorili organizačné a vybudovali materiálne podmienky na jej

rozvoj. Rozhodujúci význam v tomto zmysle mala Slovenská akadémia vied (1953), ale nemenej závažný bol rozvoj slovenského vysokého školstva. K málopočetnej skupine slovenských jazykovedcov, ktorí v podstate pracovali individuálne, pribudlo mnoho odborne a politicky dobre pripravených výskumných pracovníkov, ktorí zabezpečovali a zabezpečujú jazykovedný výskum na základe premysleného programu. Pozitívny vplyv na intenzívny rozvoj jazykovedy malo aj rozšírenie publikačných možností: v nových odborných časopisoch sa uverejňovali a uverejňujú čiastkové výsledky výskumu, v monografiách i kompendiách sa publikujú základné zistenia o slovenčine ako o modernom jazyku, ktorý v socialistickej spoločnosti plní závažné komunikačné úlohy.

Hlavne od konca päťdesiatych rokov sa prehľbuje komplexný výskum slovenčiny. Pokračuje sa v historickom výskume jazyka a jazykovedy, prehľbuje sa vedecké štúdium nárečí vcelku, pričom vznikajú i monografické analýzy jednotlivých slovenských dialektov, no zintenzívňuje sa najmä synchrónny pohľad na jazyk a na jednotlivé roviny jazykového systému. V odborných diskusiách (aj na viacerých vedeckých konferenciách) sa pritom vypracúva nová teória spisovného jazyka, ako aj teória jazykovej kultúry. Tak pri konkrétnych analýzach, ako aj pri riešení teoretických problémov sa slovenská jazykoveda opiera o pevné metodologické východiská, ktoré garantujú jej marxistickú orientáciu. Tvorivo sa pritom nadvázuje na teoreticko-metodologicke výdobytky československej lingvistiky a sovietskej i európskej jazykovedy. Výsledkom takejto cielavedomej bádateľskej aktivity nie sú len stovky pôvodných štúdií v odborných časopisoch a zborníkoch a desiatky monografií, ale aj diela základného významu, v ktorých sa podáva relativne (synchrónne) úplný opis istých rovín jazykového systému. Popri monumentálnych dialektologických prácach tu treba pripomenúť najmä opisy lexiky v lexikologických a lexikografických prácach a opis morfológickej stavby spisovného jazyka. Závažné sú aj štylistické výskumy spisovnej slovenčiny postavené na moderných teoreticko-metodologickej základoch, ktoré predstavujú slovenčinu ako vyspelý európsky jazyk, vnútorne (funkčne) diferencovaný, s bohatým inventárom štylisticky jemne odstienených prvkov. Možno povedať, že slovenčina dnes patrí k najprebádanejším jazykom: po dokončení opisu syntaktickej stavby sa vlastne skompletizuje pohľad na spisovnú podobu národného jazyka.

A tak je prirodzené, že v ostatných rokoch sa výskumné úsilie slovenskej lingvistiky sústredí na fungovanie jazyka v socialistickej spoločnosti. Pravdaže, i v doterajších výskumoch sa jazyk hodnotil ako spoločenský jav, ako základný komunikačný prostriedok. Teraz sa však ako naliehavá výskumná úloha ukazuje potreba sledovať po-

dobu a úroveň jazykovej komunikácie v diferencovaných sociálno-spoločenských podmienkach. Pôjde pritom aj o komunikačný kontakt rôznych útvarov národného jazyka, a to aj vzhľadom na funkčnú interferenciu prvkov odlišnej proveniencie. Je len samozrejmé, že tieto výskumy budú predpokladať široký sociolingvistický a psycholingvistický záber. Nesporné je však i to, že aj tieto výskumy bude možné úspešne realizovať len na pozadí výsledkov, ktoré slovenská jazykoveda uložila vo vyššie spomínaných stovkách štúdií, monografií a kompendií.

Pri tomto jubilejnom pristavení pri najvýznamnejšej udalosti našich novodobých dejín a pri globálnom sumovaní výsledkov si slovenská jazykoveda nástojčivejšie uvedomuje svoje úlohy a ciele i zámery. Retrospektíva zaostruje jej pohľad a zacieľuje ho dopredu. Vychádza pritom z premysleného programu, z presne formulovaných a zároveň dynamických koncepcii. Takto sa i ďalej chce potvrdzovať ako spoľočenská veda, ktorá má zmysel iba vtedy, ak jej výsledky slúžia praxi. Lebo len tak bude konkrétnie napĺňať odkaz Februára, ktorý pred ňu postavil nové úlohy a zároveň vytvoril morálne i materiálové podmienky na ich plnenie.

Ján Findra

☆ ☆ ☆

Hodnotenie a hodnotiace slová

JURAJ DOLNÍK

V článku o odraze hodnotenia vo význame slov (Dolník, 1987) sme rozobili otázku, ako sa prejavuje hodnotiaci vzťah vo význame a v použití všeobecne hodnotiaceho slova *dobrý*. Objasnili sme základ hodnotiaceho vzťahu, pojem štandardných a neštandardných príznakov ako kritérium hodnotenia, ako aj pojem hodnotiaceho stereotypu a poukázali sme na funkcie tohto slova v texte (zastupujúca, vyjadrovacia a odkazovacia funkcia). V tomto príspevku nadvážujeme na uvedený článok a objasníme ďalšie stránky hodnotiacich slov, pričom opäť venujeme osobitnú pozornosť prídavnému menu *dobrý*. Najprv osvetlíme hodnotenie zo všeobecnejšieho hľadiska (pomocou filozofickej literatúry), potom utriedime hodnotiace slová podla istých kritérií a napokon doplníme poznatky o všeobecnom hodnotiacom slove *dobrý* zo spomínaného článku.

V našej jazykovede je teória lexikálneho významu (významu slova)

vybudovaná na podklade dialektickomaterialistickej teórie odrazu. Podľa tejto teórie odrážanie objektívnej skutočnosti je súčasne jej duchovným preváraním, ktoré zahŕňa aj moment hodnotenia. Pri objasňovaní významovej stránky hodnotiacich slov vychádzame z tejto filozofickej koncepcie. V rámci nej sa podciarkuje poznatok, že „axiologická hodnota je všetko to, čo sa môže stať alebo sa aktuálne stáva predmetom potrieb a záujmov historicky konkrétneho spoločenského subjektu, podmienkou reprodukcie jeho bytostných sil“ (Černík — Farkašová — Viceník, 1980, s. 338). Ak hovoríme, že niečo má hodnotu, súčasne tvrdíme, že toto niečo má isté vlastnosti, prostredníctvom ktorých nadobudlo v našom živote istú úlohu. Hodnota istého objektu spočíva v tom, že je pre človeka užitočný, lebo uspokojuje niektorú z jeho potrieb. Skutočnosť nadobúda vlastnosť hodnotovosti tým, že plní istú funkciu vzhľadom na potreby a záujmy ľudí. V monografii *Filozofia a problém hodnoty* (Dorotíková, 1980, s. 156) sa jadro problematiky ilustračne vysvetľuje takto: „Predmet určený na použitie, ako váza na kvety, môže byť zo skla, umelej hmoty, dreva či iného materiálu. Možno ho opísat z hľadiska jeho tvaru, veľkosti, hmotnosti a pod. Všetky tieto vlastnosti k danému predmetu jednoducho patria, možno ich „exaktne“ zistiť, sú „merateľné“ atď. a v skutočnosti neumožňujú rozličnú interpretáciu. Lenže vo chvíli, keď sa tento predmet stane predmetom uspokojujúcim konkrétnu potrebu, objektom záujmu, nadobúda hodnotové vlastnosti. Stáva sa pekným (nepekným), drahým (lacným), vкусným (nevкусným), skutočne umeleckým (gýcom) atď. Až v súvislosti týchto vlastností vzniká problém rozličnej interpretácie.“ Vzhľadom na to, že hodnota istej veci sa prejavuje ako vzťah istej jej vlastnosti k (reálnym či fiktívnym) potrebám a záujmom človeka, môžeme povedať, že rozličné vlastnosti rozličných vecí sú potenciálne hodnotové, lebo prostredníctvom nich človek môže prisúdiť veciam istú hodnotu vzhľadom na jeho možné potreby a záujmy. Hodnoty ako prejav osobitného vzťahu človeka ku skutočnosti sa označujú hodnotiacimi slovami.

Treba poznamenať, že v zložitom systéme hodnôt sa rozlišujú rozličné druhy, ako napr. axiologické hodnoty (etické, utilitárne, politické, náboženské, emocionálne, estetické), aletické modálne hodnoty (možnosť, nevyhnutnosť a pod.), hodnoty veličín, časové a priestorové hodnoty atď. Tieto hodnoty meria človek svojimi potrebami a záujmani a diferencuje ich na „pozitívne, ktoré rozvíjajú bytostné sily človeka (blaho), negatívne, ktoré brzdia reprodukciu bytostných sôl človeka, a indiferentné, ktoré sú z hľadiska reprodukcie bytostných sôl človeka ľahostajné“ (Černík — Farkašová — Viceník, 1980, s. 343). V hodnotiacich slovách v našom poňatí sa premietajú pozitívne a negatívne hodnoty v komponentoch „dobrý“ a „zlý“, čiže v hodnotiacich

slovách v tomto poňatí sa odráža taký intelektuálno-hodnotiaci vzťah človeka k objektu, ktorý sa mu javí z hľadiska jeho potrieb a záujmov ako dobrý alebo zlý.

Pravda, aktivita človeka v procese odrážania objektívnej skutočnosti sa prejavuje aj v tom, že aktivizuje aj svoje emócie, lebo mnohé vlastnosti vecí vyhovujú, resp. nevyhovujú jeho emotívnym požiadavkám a záujmom. Vo významoch slov istej vrstvy sú zásoby sú zafixované emotívno-hodnotiaci vzťahy; ide o slová vyjadrujúce a/ bezprostredný emotívno-hodnotiaci vzťah k výseku skutočnosti (patria sem niektoré citové citoslovia, napr. *fuj*, *br*), b/ hodnotiaci vzťah cez prizmu emócií (jadro emotívno-hodnotiacich slov, napr. *nežný*, *pôvabný*, *ošklivý*, *odporný*, *žgrloš*, *miláčik*), c/ emotívno-hodnotiaci vzťah ako sprievodný príznak významu, v ktorom sú zakotvené vlastnosti označovaného objektu (napr. *banda*, *korhel*, *lotor*, *vulgárny*, *drina*), d/ emotívno-hodnotiaci vzťah k výpovedi, resp. časti výpovede (zaraďujú sa sem niektoré hodnotiaci čästice, resp. stavové príslovky, napr. *žiať*, *namojuť*, *bisti*, *nedajbože*, *čerta*, *paroma*). Z hľadiska pojmu axiologickej hodnoty sa teda rozlišujú intelektuálno-hodnotiacie a emotívno-hodnotiacie slová. V tomto príspevku si všimame prvé skupiny slov (o druhej skupine nachádzame poučný výklad v rámci objasňovania tzv. pragmatických slov; Kiseleva, 1978).

Intelektuálno-hodnotiacie slová rozčleňujeme do dvoch skupín (porov. s klasifikáciou E. M. Voľfovej, 1985, s. 28). Do prvej skupiny patria všeobecne hodnotiacie slová, v ktorých význame je prvotný odraz hodnotiaceho vzťahu; ide o slová *dobrý*, *zlý*, *výborný*, *vynikajúci*, *správny*, *nesprávny*, *výhodný*, *nevýhodný*, *primeraný*, *neprimeraný*, *vyhovujúci*, *nevyhovujúci*, *kladný*, *záporný*, *užitočný*, *neužitočný*, *významný*, *bezvýznamný*, *dôležitý*, *nedôležitý*, *osožný*, *neosožný*, *potrebný*, *nepotrebný*, *vhodný*, *nevvhodný*, *prijateľný*, *neprijateľný*, *zaujímavý*, *nezaujímavý*, *cenný*, *bezcenný* atď. Druhú skupinu tvoria opisné hodnotiacie slová, v ktorých významne sú zafixované určujúce vlastnosti označovaných objektov (tie sú zahrnuté vo výklade významu) a súčasne aj hodnotiacie vzťahy. Do tejto skupiny sa zaraďujú slová *rozumný*, *nerozumný*, *nadaný*, *čestný*, *nečestný*, *úprimný*, *pokrytecký*, *štendrý*, *lakomý*, *múdry*, *hlúpy*, *usilovný*, *lenivý*, *spravodlivý*, *nespravodlivý* atď. Príkladové slová ukazujú, že intelektuálno-hodnotiacie slová chápeme značne široko, lebo sa k nim priraďujú aj slová, ktoré sa vzťahujú na denotáty (označované veci), s ktorými je záväzne späť kladné alebo záporné hodnotenie, pričom vo výklade ich významu hodnotiaci komponent nie je vyjadrený, čiže hodnotiaci komponent je zložkou denotačného (vecného), ale nie signifikatívneho (pojmového) významu. Ak zohľadníme tento fakt, dospejeme k rozlíšeniu signifikatívnych a denotačných hodnotiacich slov.

K základným signifikatívnym intelektuálno-hodnotiacim slovám patria slová *dobrý* a *zlý*, resp. *dobre* a *zle*, ktoré najexplicitnejšie (najvýraznejšie) vyjadrujú príslušné hodnotiace komponenty. K týmto základným slovám sa priradujú príslušné odvodené a zložené slová: *dobrák*, *dobráky*, *dobrákosť*, *dobrodenie*, *dobrodinec*, *dobročinný*, *dobročinnosť*, *dobromyselný*, *dobromyselnosť*, *dobroprajný*, *dobroprajnosť*, *dobroprajník*, *dobrosrdečný*, *dobrosrdečnosť*, *dobrota*, *dobrotivý*; *zloba* (súhrn zlých vlastností), *zločinec*, *zločinný*, *zločinnosť*, *zloduch*, *zlomyselný*, *zlomyselnosť*, *zlomyselník*, *zlopovestný*, *zoprajný*, *zoprajnosť*, *zoprajník*, *zlosyn*, *zlovôľa*, *zlovoľný*. Do tejto skupiny slov patria aj odvodeniny motivované tvarmi druhého stupňa slov *dobrý* a *zlý*, t. j. slová *zhoršíť*, *zlepšiť*, *zhoršenie*, *zlepšenie*.

K signifikatívnym intelektuálno-hodnotiacim slovám patria aj tie, v ktorých význame je prítomný komponent „*dobrý*“, resp. „*zlý*“, avšak nie je výrazne vyjadrený, čiže v porovnaní s predchádzajúcimi slovami ide o implicitné vyjadrenie hodnotiaceho komponentu. Ide o slová ako *kvalitný* = dobrej akosti, *znamenitý* = oplývajúci dobrými vlastnosťami, *vychovaný* = taký, ktorý má dobrú výchovu, *napraviť* = uviesť do dobrého stavu, *čestný* = robiaci dacomu dobré meno, dobrú povest, *pocitivý* = dobre mienený, *prospievať* = mať dobrý prospech v učení, *veselý* = prejavujúci dobrú náladu; *nepodarok* = zlý výrobok, *nepohoda* = zlé počasie, *necesta* = zlá cesta, *nešťastie* = zlé položenie (*priviesť niekoho do nešťastia*), *nehostinný* = so zlými podmienkami na život, *nepriateľ* = kto sa prejavuje vo svojom konaní ako zle zmyšľajúci, *namrzený* = prejavujúci zlú náladu, *neprospech* = zlý prospech v škole, *spáchat* = urobit niečo zlé, *choroba* = zlé javy v spoločenskom živote (*sociálne choroby*), zlý duševný stav, *hrešiť* = páchať zlo (*hrešiť proti záujmom vlasti*) atď. (výklady významov sme prebrali zo Slovníka slovenského jazyka). Vidime, že pri niektorých slovách hodnotiaci komponent „*zlý*“ je vyjadrený predponou *ne-*, čiže aj v tejto podskupine sa stretávame s nerovnakým stupňom výraznosti vyjadrenia hodnotiaceho komponentu.

Na nižšom stupni implicitnosti je vyjadrený hodnotiaci komponent pri denotatívnych hodnotiacich slovách. Hodnotiaci komponent je pri nich len implikačne zviazaný s príznakom, prostredníctvom ktorého sa hodnoti označovaný objekt; napr. význam slova *pokrytec* (= ten, kto sa pretvaruje) obsahuje zložku „*pretvarovať sa*“ a na ňu sa implikačne viaže hodnotiaci komponent „*zlý*“. Pravda, hodnotiaci komponent musí byť záväzne implikovaný príslušnou zložkou, t. j. musí ísť o všeobecne prijatý hodnotiaci komponent, aby sme mohli hovoriť o hodnotiacich slovách. Denotatívne hodnotiace slová zahŕňajú všetky opisné hodnotiace slová bez hodnotiaceho komponentu v ich signifikatívnom význame. Pravda, treba mať na mysli, že *rozumové hodnotenie*

je tesne spojené s emotívnym hodnotením. To, čo vyhovuje, resp. nevyhovuje istým potrebám a záujmom človeka z rozumového hľadiska, hodnotí sa spravidla aj z emotívneho hľadiska ako vyhovujúce, resp. nevyhovujúce. Túto tesnú späťost dobre ukazujú synonymá typu *pokrytec* — *farizej*: na záporný intelektuálny hodnotiaci vzťah k osobe, ktorá sa pretvaruje, sa viaže odmiestavý emotívny hodnotiaci vzťah, ktorý je vyjadrený výrazom *farizej*.

Hodnotiaci vzťah je najvýraznejšie prítomný vo význame všeobecných hodnotiacich slov. Opäť si všimneme slovo *dobrý*, ktoré reprezentuje túto skupinu slov, a doplníme poznatky o ňom zo spomínaného článku o odraze hodnotenia vo význame slov. Význam slova *dobrý* dôkladne rozobral R. M. Hare (1983). Podľa neho slovo *dobrý* má hodnotiaci aj opisný význam, ktorý súvisí so štandardnými vlastnosťami hodnotených objektov. Hodnotiaci význam je prvotný vo vzťahu k opisnému významu. Rozvíjajúc jeho myšlienky, zdôrazňujeme, že prvotnosť hodnotiacej zložky významu slova *dobrý* spočíva v jej konštantnosti a všeobecnosti, na základe ktorej sa toto slovo uplatňuje v rozmanitých kontextoch.

Všimnime si výklad významov tohto slova v Slovníku slovenského jazyka. Pri hesle *dobrý* sa uvádza desať významov: 1. {o veciach alebo o javoch i o zvieratách} majúci požadované vlastnosti, primeraný, náležitý, vyhovujúci, správny (*akosť, pôda, peniaze, jedlo, žalúdok, sluch, zrak* atď.); 2. v školstve tretí stupeň v klasifikácii; 3. {o ľudoch} plniaci si svoje povinnosti, opravdivý, dôkladný, dokonalý, súci (*pracovník, herec, spevák, hráč* atď.); 4. {o ľudoch} majúci spoločensky vyhovujúce morálne vlastnosti, poriadny, počestný, statočný, spravodlivý (*človek, dievča*); 5. vyhovujúci z hľadiska spoločenských noriem, najmä z hľadiska morálky (*skutok, príklad, úmysel* atď.); 6. láskavý, vľúdný, prívetivý, dobrový (*zaobchádzanie, slovo*); 7. osožný, vhodný, výhodný, užitočný (*myšlienka, príležitosť, obchody*); 8. priaznivý (*znamenie, mienka, dojem, podmienky*); 9. príjemný, milý, radostný (*program, zábava, hudba*); 10. ako hovor. slovo — veľký, presahujúci určitú mieru (*úroda, kus chleba, kus cesty*). Ak neberieme do úvahy druhý a desiaty význam [v 2. význame sa slovo *dobrý* uplatňuje nomenklatúrne — na označenie stupňa klasifikácie—, 10. význam sa dotýka vyjadrenia intenzity], ukazuje sa, že vymedzené významy majú svoj základ vo všeobecnom význame, ktorý formulujeme ako „zodpovedajúci požiadavkám človeka v istej úlohe“. Spojením *dobré jedlo* sa vyjadruje, že jedlo vyhovuje požiadavkám konzumenta, o *dobrom spevákovi* hovorí poslucháč, ktorému vyhovuje hlasový prejav speváka, spojenie *dobrý skutok* použije ten, ktorý hodnotí z hľadiska spoločenských noriem a zistí, že skutok zodpovedá týmto normám, spojenie *dobrý obchod* (uzavrieť dobrý obchod) sa vzťahuje na človeka

v úlohe obchodníka, ktorého požiadavkám uzavretý obchod vyhovuje, spojením *dobrý program* sa vyjadruje, že program zodpovedá požiadavkám človeka v úlohe konzumenta kultúry atď. Vyššie sme označili slovo *dobrý* ako reprezentanta triedy všeobecne hodnotiacich slov preto, lebo v jeho význame je zakotvený všeobecný hodnotiaci komponent, ktorý sa špecifikuje v spojení so slovami označujúcimi rozličné druhy objektov (živých aj neživých bytostí, konkrétnych aj myšlených objektov). Špecifikácia je späť so zmenou úlohy človeka, t. j. s tým, že v rozličných situáciach sa mení postavenie, úloha človeka (raz je konzumentom, inokedy obchodníkom atď.). Potreby a záujmy (požiadavky) človeka sa menia v závislosti od jeho úlohy, čo sa odráža v špecifikácii všeobecného hodnotiaceho komponentu v slove *dobrý /dobrá kniha = taká kniha, ktorá vyhovuje čitateľským požiadavkám človeka, dobrý byt = taký byt, ktorý zodpovedá požiadavkám človeka v úlohe používateľa bytu atď.*).

Isté slovné spojenie s prídavným menom *dobrý* sa môže vzťahovať na rozličné situácie, a teda môže byť späť s rozličnými úlohami človeka. Napríklad pre človeka — labužníka *dobré jedlo* je také, ktoré zodpovedá jeho chutovým požiadavkám, ale pre človeka rešpektujúceho zásady správnej výživy *dobré jedlo* je také, ktoré zodpovedá požiadavkám racionálnej výživy; pre objektívneho človeka *dobrý učiteľ* je ten, ktorý zodpovedá požiadavkám moderného výchovno-vzdelávacieho procesu, ale pre človeka s momentálnym prospechárskej záujmom je *dobrý učiteľ* ten, ktorý vyhovuje jeho prospechárstvu atď. So zmenou úlohy človeka súvisí, že ten istý objekt hodnotí z hľadiska odlišných potrieb alebo záujmov, čiže špecifikuje všeobecný hodnotiaci postoj. Objektívnym základom špecifikácie hodnotenia sú vlastnosti objektov ako kritérium hodnotenia. Niektoré vlastnosti sa šandardizovali, iné sú základom neštandardných hodnotení (podrobnejšie o tejto otázke porov. Dolník, 1987). Subjektívnym náprotivkom zmeny štandardných príznakov pri jednotlivých druhoch objektov a zmeny štandardných príznakov na neštandardné je zmena úlohy človeka v situáciách, v ktorých je v hodnotiacom vzťahu k príslušným objektom. Hodnotenie vyjadrené slovom *dobrý* sa zakladá na usúvzažnení požiadaviek (potrieb alebo záujmov) človeka v istej úlohe s takými vlastnosťami objektov, na ktorých základe objekty vyhovujú jeho požiadavkám. Tento vzťah sa odráža v slove *dobrý* ako zovšeobecnený konštantný význam „zodpovedajúci požiadavkám človeka v istej úlohe“, ktorý reguluje použitie tohto slova, a to jednak v spojení so slovami označujúcimi objekty so štandardnými vlastnosťami a jednak v spojení s názvami objektov, ktoré sa hodnotia na základe neštandardných vlastností. Všeobecný význam umožňuje vzťahovať slovo *dobrý* na

akýkoľvek objekt hodnotenia, ale aj na ten istý objekt hodnotený z rozličných hľadísk.

Otázka je, či všeobecný význam slova *dobrý* má aj opisnú zložku. Ak máme na mysli slovné spojenia typu *dobrý byt*, *dobrý človek*, *dobré slovo*, *dobré predstavzatie*, *dobrý chlieb* a pod., zovšeobecnenie kontextových významov sa dotýka aj príznakov, ktoré sú základom hodnotenia, a všeobecný význam treba formulovať ako „majúci vlastnosti, ktoré zodpovedajú požiadavkám človeka v istej úlohe“. V týchto spojeniach prídavné meno *dobrý* aktualizuje štandardné príznaky ako základ hodnotenia, pričom tieto príznaky nemajú osobitné formálne vyjadrenie. V iných spojeniach so slovom *dobrý* sú však príznaky ako základ hodnotenia vyjadrené; porov. *materiál dobrej akosti*, *látka s dobrými úžitkovými vlastnosťami*, *chlieb s dobrými chutovými vlastnosťami*, *pôda dávajúca dobrú úrodu*; *dobrý maliar* (t. j. maliar, ktorý dobre maluje; štandardný príznak je vyjadrený slovotvorným základom), *dobrý drevorubač*, *dobrý prekladateľ* a pod. V týchto prípadoch význam slova *dobrý* neobsahuje opisnú zložku, v ktorej sa odrážajú hodnotiace príznaky, lebo sú osobitne vyjadrené. Tieto príklady ilustrujú použitie tohto slova v čisto hodnotiacom význame. Ak pri určovaní všeobecného významu hodnotiaceho slova *dobrý* berieme do úvahy aj tieto prípady, tento význam vymedzujeme len ako odraz hodnotiaceho vzťahu („zodpovedajúci požiadavkám človeka v istej úlohe“). Pravda, môžeme zovšeobecňovať rozličné typy, resp. podtypy kontextových významov (tak sa vymedzujú jednotlivé významy v citovanom Slovníku slovenského jazyka), avšak všeobecný hodnotiaci význam je konštantný pri každom použití slova, čiže z neho si vyvodíme pravidlá jeho uplatnenia v reči (k tomuto „významovému“ pravidlu pravidelné, prirodzené, formálne pravidlá).

Ak zosumarizujeme poznatky z článku o odraze hodnotenia vo význame slov, ako aj z tohto príspevku, zistujeme, že použitie prídavného mena *dobrý* ako všeobecného hodnotiaceho slova sa dá osvetliť z hľadiska objektu aj subjektu hodnotenia. Z hľadiska objektu hodnotenia sa vymedzujú štyri vecné oblasti, ktorých sa použitie tohto slova dotýka. Tieto oblasti sú určené tým, že hodnotenie týmto slovom sa môže dotýkať:

1. konvenčne hodnotených objektov so štandardnými príznakmi (*dobrá matka*, *dobrá strava*, *dobrá pôda*);
2. konvenčne hodnotených objektov, avšak hodnotenie sa uskutočňuje na základe neštandardných príznakov (individuálne hodnotenie z osobitného hľadiska);
3. konvenčne nehodnotených objektov (planéta Mars má neutrálny vzťah k hodnoteniu, ale vo výpovedi *Mars je veľmi dobrá planéta na skúmanie zárodkových foriem života*, lebo sa predpokladá, že sa na nej

vyskytujú neznáme mikroorganizmy, sa aktualizuje vlastnosť, ktorá je základom hodnotenia);

4. konvenčne hodnotených objektov so štandardnými príznakmi, ale hodnotenie je v protiklade s hodnotiacim vzťahom, ktorý sa na tieto príznaky viaže (napr. na osobu označenú ako zlodej sa štandardne viaže záporné hodnotenie; výpovede *Tentoraz som mal v byte dobrých zlojedov* pochádza zo situácie, keď hovoriaci utrpel minimálnu škodu v porovnaní s predchádzajúcimi krádežami; objektívne záporne hodnotený objekt sa mu javí ako relatívne kladný).

Z hľadiska subjektu hodnotenia použitie všeobecného hodnotiaceho slova *dobrý* je logicky podmienené tým, že hodnotený objekt vyhovuje požiadavkám človeka v istej úlohe. Miera informačnej určitosti výpovede vo vzťahu k tomuto slovu závisí od toho, do akej miery je adresátovi jasná úloha, v ktorej sa nachádza hodnotiaci subjekt (informácia o jeho úlohe vyplýva z jazykového alebo situačného kontextu). Úloha hodnotiaceho subjektu určuje, na základe ktorých vlastnosti sa objekt hodnotí. Druhým faktorom vplývajúcim na mieru určitosti výpovede je stupeň určitosti štandardných príznakov a presnosť vyjadrenia neštandardných príznakov.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

- DOLNÍK, J.: Odraz hodnotenia vo význame slov. Kultúra slova, 21, 1987, s. 39—46.
- DOROTÍKOVÁ, S.: Filozofia a problém hodnoty. Bratislava, Pravda 1980. 232 s.
- ČERNÍK, V. — FARKAŠOVÁ, E. — VICENÍK, J.: Teória poznania. 1. vyd. Bratislava, Pravda 1980. 416 s.
- HARE, R. M.: Deskripcia i ocenka. In: Novoje v zarubežnoj lingvistike. 16. Red. N. N. Popov. Moskva, Progress 1985, s. 183—195.
- KISELEVA, L. A.: Voprosy teorii rečevogo vozdejstvija. Leningrad, Izdatelstvo Leningradskogo universiteta 1978. 160 s.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.
- VOLF, E. M.: Funkcionálnaja semantika ocenki. Moskva, Nauka 1985. 232 s.

Ks

Dynamické tendencie v odevníckej terminológii

KATARÍNA HEGEROVÁ

Pri skúmaní zmien v odevníckej terminológii, ktorej sa doteraz venovalo iba niekolko príspevkov (Masár, 1964, Matějová, 1984 a, b), porovnávali sme terminológiu uvádzanú v Odevníckom názvosloví (ďalej ON 63) a v príslušných ČSN (ďalej základné terminologické publikácie) s odevníckou terminológiou, ako sa uvádzajú v súčasných časopisoch a publikáciach z oblasti módy. Materiálovou základňou štúdie bola vlastná excerptia príslušných ČSN a ON 63, ako aj dvoch ročníkov časopisov Móda, Dievča a Dorka.

Odevnícku terminológiu rozoberáme z onomaziologického hľadiska, t. j. skúmame, akým spôsobom sa jednotlivé veci pomenúvajú. Termíny z tejto oblasti zaraďujeme do skupín podľa istých typov pomenovaní a všimame si motiváciu jednotlivých názvov. Pozornosť venujeme typom a štruktúram terminov uvádzaných v ČSN a ON 63, vývinu a zmenám v odevníckom názvosloví, ktoré sa prejavujú v uvedených módnich časopisoch, a napokon uplatňovaniu odevníckej terminológie v praxi.

V základných terminologických publikáciách z oblasti odevníctva sa uplatňujú dva typy pomenovaní, a to jednoslovné pomenovania a dvojslovné pomenovania kongruenčného typu.

Prvú skupinu tvoria domáce i prevzaté pomenovania označujúce základné súčasti oblečenia typu *sukňa*, *blúzka*, *šaty*, *vesta*, *vetrovka*, *župan*, *nohavice*, *plášť* a pod. V tejto skupine prevládajú prevzaté pomenovania, lebo spolu s módnou novinkou sa spravidla preberá aj jej pomenovanie. Najčastejšie ide o pomenovania prevzaté z angličtiny a francúzštiny, napr. *frak* (pánsky slávnostný oblek, ktorý vznikol v 18. storočí), *kazak* (pôvodne súčasť oblečenia mušketierov v 16. storočí), *pelerína* (súvisí s francúzskym slovom *pélerin* = pútnik; vrchné voľne splývajúce oblečenie bez rukávov), *overall* (pôvodne pracovné nohavice s náprsenkou), ale aj z japončiny (*kimono* = japonský národný krov), arabčiny (*župan*) a iných jazykov.

Osobitný prípad medzi jednoslovnými názvami predstavuje kompositum *polokošeľa*. Týmto pomenovaním sa označuje rukávové oblečenie košeľovitého strihu, ktoré má charakter športového vychádzkového oblečenia (ČSN 80 7002 Oděvní názvosloví, Druhy oděvů, oblečení a prádla).

Jednoslovné pomenovania predstavujú menej rozsiahlu skupinu odevníckych termínov. Viaceré jednoslovné termíny totiž iba veľmi všeobecne pomenúvajú druh oblečenia a samy osobe ho nemôžu špecifikovať tak, ako je to potrebné. Napr. pomenovanie *kabát* s významom

„vrchný dámsky a pánsky odev“ pomenúva oblečenie len veľmi všeobecne, neoznačuje jeho líniu ani to, na aké ročné obdobie je určené, príp. z akého materiálu je vyrobené. Všeobecné pomenovania oblečení preto vstupujú do viacslovných pomenovaní a bližšie sa určujú pomocou špecifikačných atribútov. V základných terminologických publikačiach sú preto častejšie viacslovné termíny. Ide zvyčajne o dvojslovné pomenovanie; zastúpený je len kongruenčný typ pomenovaní, t. j. pomenovania, v ktorých sa ako odlišujúci prvok používa zhodný prívlastok. Určovaným členom (onomaziologickou bázou) dvojslovných termínov sú buď spomenuté substantívne pomenovania základných súčasti oblečení typu *kabát*, *košela*, *nohavice*, *sukňa*, *blúza*, alebo všeobecné pomenovania *odev*, *súprava*. Určujúcim členom (onomazilogickým príznakom) dvojslovných terminov je zhodný prívlastok formálne vyjadrený prídavným menom. Špecifikačné adjektívum vyjadruje základné znaky oblečenia označeného substantívom. Spresňuje predovšetkým typ oblečenia, ku ktorému patrí daná odevná súčasť; napr. *frakový kabát*, *fraková vesta*, *oblekové nohavice*, *obleková vesta*, *smokingová vesta*, *žaketový kabát*, *tepláková bunda*; určuje spôsob spracovania oblečenia, napr. *podšitý odev*, *nepodšitý odev*, *plisovaná sukňa*, *skladaná skuňa*; určuje spôsob použitia, resp. podobnosť s iným typom oblečenia, napr. *kostýmové šaty*, *šatovitá zásterka*, *náprsníková zásterka*, *šatovitá sukňa*. Pomenovania s adjektívom s príponou *-ovitý* typu *sukňovité nohavice*, *šatovitá zásterka* a *šatovitá sukňa*, ktoré popri ON 63 uvádzajú aj spomenutá ČSN 80 7002, sa v praxi nepresadili. Nahradili ich pomenovania so vzťahovým adjektívom s príponou *-ový*: *šatová sukňa*, *šatová zásterka*, *nohavicová sukňa*. Tieto pomenovania sa vhodne začlenili medzi iné podobné termíny, v ktorých sa adjektívum s príponou *-ový* využíva na rozlíšenie jemnejších významových odťienkov.

Dalšiu skupinu tvoria dvojslovné termíny, v ktorých adjektívum špecifikuje líniu odevu a jeho dĺžku, napr. *voľný odev*, *polopriliehavý odev*, *priliehavý odev*, *rovná sukňa*, *zúžená sukňa*, *zvonová sukňa*, *krátke nohavice*, *dlhá sukňa*. Inokedy sa adjektívom označuje počet súčasti, z ktorých sa skladá oblečenie, napr. *dvojdielne šaty*, *trojdielne šaty*, *jednodielne šaty*.

Jedným z onomaziologických príznakov dvojslovných termínov je aj účel oblečenia. Do tejto skupiny patria napr. pomenovania *pracovný plášt*, *kúpací plášt*, *spoločenské šaty*, *večerné šaty*, *sportové sako*, *ochranný odev*, *vychádzkový odev*, *spoločenský odev*, *domáci odev*, *zimný odev*, *lyžiarske nohavice*, *nočná košela*, *dažďový plášt*. (Hoci ON 63 uvádzajú iba kongruenčný termín *dažďový plášt*, v praxi je častejšie významovo priezračnejšie pomenovanie s nezhodným prívlastkom typu *plášt do dažďa* — porov. aj Masár, 1964.)

Samostatnú skupinu tvoria pomenovania, v ktorých adjektívum označuje materiál, z ktorého je oblečenie zhotovené, napr. *balónový plášť*, *tvídový kabát*, *gabardénový kabát*, *bavlnená blúza*.

Ďalšími onomaziologickými príznakmi sú vek a pohlavie osôb, ktorým je oblečenie určené, napr. *dievčenské šaty*, *chlapčenské nohavice*, *detský odev*, *dojčenská súprava*, *dojčenská košeľa*, resp. ich pracovné zaradenie: *zdravotnícky odev*.

Osobitne stoja pomenovania so substantívom súprava. Adjektívom sa špecifikuje druh oblečenia, z ktorého sa súprava skladá: *bieliznová súprava*, *gamašková súprava*. (Namiesto pomenovania *gamašky* sa v súčasnosti presadzuje pomenovanie *gamaše*; porov. aj Nábělková, 1983.)

Trojslovné pomenovania kongruenčného typu sú v základných terminologických príručkách zastúpené iba dvoma pomenovaniami: *denné vrchné oblečenie* a *denné spodné oblečenie*.

V súčasnosti sa pri pomenúvaní odevníckych výrobkov v módnich časopisoch takisto uplatňujú dva hlavné typy termínov: jednoslovne a viacslovné termíny.

Medzi jednoslovňymi termínnimi prevládajú prevzaté pomenovania typu *bermudy* (nohavice, ktoré boli pôvodne súčasťou oblečenia rybárov zo súostrovia Bermudy), *bolero* (krátká otvorená vesta španielskych toreádorov), *blejzer* (pôvodne pánske sako bez podšívky; v súčasnosti dámsky tvarovaný kabátik z rôznofarebných vzorovaných látok), *bluzón* (vrchné oblečenie rozličnej dĺžky stiahnuté v páse a na spodnej časti), *dragún* (ozdobný dielec kabáta umiestnený cez pás jeho chrbta), *golfky* (pôvodné oblečenie hráčov golfu), *havelok* (dámsky kabát pomenovaný podľa generála Havelocka), *kombinéza*, *korzet*, *kardigán* (kabát pomenovaný podľa anglického grófa Cardigana, ktorý žil začiatkom 19. st.), *overal*, *paleto* (voľný, obyčajne krátky plášť), *pelerína*, *pončo* (vlniak s otvorom na prevlečenie hlavy), *pumpky* (široké športové nohavice podkasane pod kolenami), *raglán* (pôvodne vojenské oblečenie; kabát pomenovaný podľa anglického lorda Raglana), *redingot* (pôvodne pánsky jazdecký kabát rozširujúci sa od pásu dole), *spencer*, *trenčkot* (druh plášťa; obyčajne kabát s nepremokavou vložkou), *tunika* (spodné a domáce oblečenie mužov a žien v starovekom Ríme).

Ako vidno, ide zväčša o pomenovania, ktoré sú v slovnej zásobe slovenčiny známe dlhšie, o čom svedčí aj to, že ich zachytáva už Slovník slovenského jazyka I—VI. Mnohé z nich sa v SSJ uvádzajú bez kvalifikátora (*kombinéza*, *pelerína*, *redingot*, *tunika*), teda sa už dlhšie pocitujú ako štýlisticky neutrálne jazykové prostriedky. Iné sa hodnotia ako hovorové (*pumpky*, *raglán*), resp. trocha zastarané (*havelok*, *korzet*, *trenčkot*). Tieto pomenovania, ktoré sa v 50.—60. ro-

koch pociťovali ako zastarané, resp. zastarávajúce, dnes vďaka novým módnym tendenciám ožívajú a strácajú tento príznak.

V prvej fáze svojho zdomáčnovania sa mnohé pomenovania zaznamenávali v pôvodnej pravopisnej podobe (*blaser*, *redengot*, *cardigan*, *havelock*), neskôr paralelne vedľa seba fungovala ich pôvodná i zdomáčnená podoba (*blaser* — *blejzer*, *anorac* — *anorak*, *havelock* — *havelok*). Postupne sa však plne zaradili do hľáskového i pravopisného systému slovenčiny a mnohé sa začali používať iba v zdomáčnených podobách, ako o tom svedčia napr. tieto doklady z lexikálnej kartotéky Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV: *Nechala si vyzliect kardigán, vyzuť topánky.* [J. Tallo] — *Do mesta vchádza a vychádza kat v červenom haveloku a s kuklou na hlave, aby ho všetci poznali a všetci sa mu mohli vyhnúť.* (M. Ferko) — *Kabátiky sú riešené ako blejzre.* (Dorka)

Popri jednoslovných termínoch sme zaznamenali aj jednoslovné pomenovania neterminologického charakteru. Napr. výraz *šponovky* je hovorovým náprotivkom termínu lyžiarske nohavice. Pomenovanie *šponovky* (pôvodne písané aj *španovky*) je prevzaté z nemčiny a motivované vlastnosťou odevného materiálu (nem. *spannen* = napínať, natahovať). Okrem pomenovania *šponovky* funguje v jazykovej praxi aj názov *kaliopky*, ktorým sa takisto označujú tenké lyžiarske nohavice. V súčasnosti sa však výrazom *kaliopky* pomenúvajú predovšetkým nateraz módne priliehavé dámske nohavice: pomenovanie *kaliopky* je motivované názvom tkaniny, z ktorej je odev ušitý (obchodný názov *kaliopé*). Podobne namiesto dvojslovného termínu *krátke nohavice* v praxi funguje jeho starý hovorový pendant *šortky*.

Športové nohavice z deninu (príslušné ČSN a ON 63 tento typ oblečenia ešte neuvádzajú) majú v súčasnosti štyri pomenovania: *džinsky*, *texasky*, *rifle* a *lewisky* (porov. Pisářčíková, 1977). Najbežnejšie je už adaptované slovo *džinsky* (v angličtine v podobe *blue jeans*), ktoré má všetky predpoklady ustáliť sa ako jediné pomenovanie tohto typu nohavíc, a hovorové slovo *texasky*. Prevzaté pomenovania *rifle* a *lewisky* (názvy motivované značkou podniku, ktorý tento typ oblečenia vyrába: *Super rifle*, *Lewis*) neprenikli do spisovného jazyka a uplatňujú sa najčastejšie v mládežníckom slangu.

Okrem prevzatých pomenovaní v menšej miere fungujú aj domáce (odvodené i neodvodené) pomenovania typu *halena*, *kabát*, *kabátik*, *návleky*. Tieto pomenovania sú zväčša súčasťou dvojslovných a viacslovných pomenovaní, ktoré špecifikujú prídavné mená s úlohou zhodného prívlastku alebo podstatné mená v úlohe nezhodného prívlastku.

Samostatnú skupinu tvoria zložené slová s prvou časťou *termo-*, *disko-*, *maxi-*, *mini-*, resp. *polo-*. Prvá časť zloženiny špecifikuje určenie oblečenia (*diskotoaleta*), jeho veľkosť, resp. dĺžku (*maxisvetier*,

maxipulóver, maxiblúza, minišaty), podobu s niečim (*polohalena*), príp. jeho funkciu (*termoodev, termonohavice, termoblúza*); komponent *termo-* v týchto spojeniach signalizuje, že ide o špeciálne druhy oblečenia, ktoré vo vyšej mieri chránia a uchovávajú telesnú teplotu.

Medzi viacslovnými pomenovaniami sú na rozdiel od situácie zachtenej v ON 63, keď sa preferovali pomenovania so zhodným prívlastkom, rovnako zastúpené obidva základné typy pomenovaní, t. j. so zhodným aj nezhodným prívlastkom.

Medzi kongruenčnými pomenovaniami prevládajú dvojslovné názvy. Onomaziologický príznak vyjadrený špecifikačným atribútom často označuje odevný materiál: *balónový plášť, úpletové šponovky, vlnené nohavice, bavlnená košela*, alebo dĺžku, resp. líniu odevu: *predĺžená košela, krátke kabát, trojštvrťový kabát, sedemosminový kabát, krátká košielka, skrátené nohavice, priliehavé šaty, úzka sukňa, široký kabátik, zvonová sukňa*.

Inokedy sa oblečenie špecifikuje podľa účelu, na ktorý je zhotovené: *športové sako, svadobný kostýmek, spoločenské šaty, bezpečnostné oblečenie*, alebo podľa spôsobu obliekania odevov: *zavinovaci kabátik, zavinovacia sukňa, prepínacia sukňa, obojstranný kabát*. Ďalším onomaziologickým príznakom je pracovné zaradenie osôb, ktorým je oblečenie určené. Do tejto skupiny pomenovaní patria termíny *jazdecké nohavice, jazdecký kostým, pracovný odev, študentské oblečenie*.

Najčastejšie sa pomocou adjektív vyjadruje typ oblečenia, resp. jeho tvar. Sem patria napr. pomenovania *spodné sako, vrchné sako, separátne sako, variabilné oblečenie, puzdrové šaty, puzdrové minišaty, vrstvené oblečenie, intarziovaný pulóver, otepľovacia bunda, oteplený kabátik, pravý overal, falošná kombinéza*. Výrazmi *falošná kombinéza*, resp. *nepravá kombinéza* sa označuje oblečenie, ktoré vzhľadovo pripomína kombinézu, ale na rozdiel od nej sa skladá z dvoch časti: blúzy a nohavíc. V praxi zatiaľ paralelne fungujú obidve pomenovania: pomenovanie *nepravá kombinéza* má však väčšiu pravdepodobnosť uplatniť sa ako jediné pomenovanie tohto oblečenia; budúcnosť ukáže, či získa terminologickú platnosť. Zatiaľ sa ani jeden z týchto názvov neuvádzá v príslušných ČSN.

Veľkú skupinu pomenovaní so zhodným prívlastkom tvoria názvy, v ktorých sa adjektívom vyjadruje podoba oblečenia s iným oblečením, t. j. onomaziologický príznak označuje, že oblečenie X má prvky oblečenia Y. Do tejto skupiny zaradujeme pomenovania, ktorých určovanými členmi sú najčastejšie substantíva *kabát, kabátik, sako, nohavice, blúzka, šaty, živôtik*. Zaznamenali sme napr. pomenovania *ornátový kabát, redingotový kabát (= kabát s prvkami ornátu, redingotu), bundový kabátik, bluzónový kabátik, kabátové sako, koše-*

lové sako, pulóvrové sako, spencerové sako (= sako s prvkami spencera; *spencer* — typ krátkeho kabáta), *montérkové nohavice, náprsenkové nohavice, košeľová blúzka, kazaková blúzka, korzetový živôtik a podprsenkový živôtik*. V komunikačnej praxi sa aj viaceré z týchto nákladných dvojslovných pomenovaní skracujú, a tak namiesto termínu *kazaková blúzka* funguje pomenovanie *kazak*, namiesto dvojslovného pomenovania *kimonové tričko* sa bežne používa iba výraz *kimono*. Zložitejšia je situácia pri termíne *náprsenkové nohavice*. V ON 63 sa na s. 211 uvádzia iba heslo *náprsník* a heslo *náprsníkové pracovné nohavice* s vysvetlením „nohavice, ktoré sa stahujú v pásu a okrem toho sa upevňujú aj nákrčnicou alebo oplecnicami“. Slovo *náprsník*, od ktorého je utvorené adjektívum spresňujúce pomenovanie *náprsníkové nohavice*, už SSJ (II, s. 273) hodnotí ako zastarané. Názov *náprsenkové nohavice*, ktorý sa používa v praxi módnych časopisov a v ktorom sa zastarané slovo *náprsník* nahradilo novším názvom *náprsenka*, má všetky predpoklady ustáliť sa v jazykovej praxi ako štýlisticky neutrálne pomenovanie tohto typu nohavíc a získať terminologickú platnosť (Matějová, 1984).

Napokon funguje skupina pomenovaní, v ktorých sa adjektívom vymedzuje pôvod, pôvodný nositeľ, resp. návrhár odevu. Zaznamenali sme napr. pomenovania *kanadský kabátik, chanelovský kostýmček, háremové nohavice* (popri tomto dvojslovnom pomenovaní sa bežne používal, resp. sa používa jednoslovný slangový názov *háremáky*).

Okrem dvojslovných pomenovaní sa začínajú presadzovať aj trojslovné pomenovania, v ktorých sa pomocou adjektív presnejšie určuje druh oblečenia, jeho línia (*široká zvonová sukňa, cípovitá bavlnená blúza*), použitý materiál (*úpletové priliehavé nohavice*), resp. spôsob použitia (*obojstranný vestový kabátik*).

Popri viacslovných pomenovaniach kongruenčného typu sa ustaľuje aj nekongruenčný typ termínov, ktorý sa v minulosti pokladal za nesystémový (porov. Masár, 1964).

Prvú skupinu pomenovaní tohto typu tvoria názvy s nezhodným prílastkom špecifikujúcim určenie oblečenia: *odevy do dažďa, odevy pre mladých*, resp. ich typ: *sukňa s náprsenkou, bluzón s fazónkou, kabát so stojačikom, nohavice s náplecnicami, kabátik so šosíkom, kabát s kapucňou*.

Často sú zastúpené aj pomenovania s nezhodným prílastkom rozvinutým zhodným prílastkom (viacerými zhodnými prílastkami), v ktorých určujúce členy spresňujú typ oblečenia: *pulóver s plastickým vzorom, kostým v linii Y, sveter so žakárovým vzorom, kabát s vysokým šálovým golierom, pulóver so šálovým golierom, kabát pánskeho štýlu, šaty s korzetovým živôtikom, nohavice so zvýšeným pásom, blu-*

zón so šálovým golierom, odev s protiskl佐ou úpravou, šaty s dvojradovým zapínaním.

V praxi módnych časopisov sa dôsledne uplatňuje terminológia z daného odboru. Hovorové neterminologické synonymá termínov (*bluzón so šálovým golierom* — *šálový bluzón*) nie sú doložené; takéto systémové pomenovania, príznačné pre stav terminológie v minulosti, nie sú v súčasnosti jediným spôsobom tvorenia termínov.

Pomocou nezhodných prílastkov sa zriedkavo vyjadruje určenie oblečenia, jeho dĺžka, resp. línia. V tejto skupine pomenovaní sme zachytili len spojenia *odevy na voľný čas, kabát sedemosminovej dĺžky, nohavice kónickej siluety*.

Osobitnú skupinu tvoria pomenovania so zhodným prílastkom, resp. s nezhodnými prílastkami, ktoré označujú odevné prvky. Patria sem napr. termíny *šatová sukňa s náprsenkou, šatová sukňa s náprsenkou a plecioncami, priliehavý kabátik so šosíkmi, krátky kabátik so šosíkom, oteplený kabát s kapucňou, košeľový typ bluzónu*.

Menej častý je typ pomenovaní so zhodným prílastkom a rozvýťimi nezhodnými prílastkami. Špecifikačné členy označujú tvar, resp. vlastnosť oblečenia: *skrátený kabátik štvorcového tvaru, oteplovačia kombinéza s protišmykovým povrchom*.

Popri spomenutých pomenovaniach sme zaznamenali ojedinelý názov *pulóver sako* (písané aj so spojovníkom *pulóver-sako*). Ide o zriedkavé nesystémové pomenovanie, ktoré sa v praxi módnych časopisov nahradza pomenovaním s adjektívnym prílastkom typu *pulóvrové sako*. Adjektívom sa — podobne ako pri iných názvoch tohto typu — vyjadruje podobnosť saka s iným oblečením.

Viacslovné pomenovania odevných súčasťí sa používajú len v oficiálnej komunikácii a v módnych časopisoch. V bežnej komunikácii sú oveľa častejšie ich jednoslovné náprotivky. Tak napr. fungoval výraz *náprsenkáče*, ktorý je výsledkom skrátenia dvojslovného pomenovania *náprsenkové nohavice*, alebo výraz *mrkváče*, ktorým sa označovali nohavice *mrkvového strihu*, výraz *trakáče* nahradzal pomenovanie *trakové nohavice*. Spomenuté pomenovania patria medzi slangové lexikálne prostriedky. V niektorých prípadoch išla tvorivosť používateľov jazyka ešte ďalej, a tak popri nákladnom pomenovaní *rovné široké nohavice* vznikla podoba *rúry* motivovaná tvarom nohavic. V horolezeckom slangu sú časté aj názvy, ktoré majú pre bežných používateľov jazyka nepriezračnú motiváciu. Tak sa napr. namiesto pomenovania *lahká horolezecká vetrovka* udomácnila podoba *fukina*.

Popri termíne *balónový plášť* funguje aj jeho neoficiálny jednoslovný náprotivok *baloniak* (v slangovom vyjadrovaní *baloňák*). Utvorenie jednoslovných pomenovaní si vynútila stále aktuálnejšia potreba zjednodušovať nákladné viacslovné termíny a ekonómia v jazyku,

s ktorou súvisí tendencia po univerbizácii. Využívajú sa najmä v neoficiálnych hovorených prejavoch.

Skúmaný materiál ukazuje, že v súčasnej oficiálnej odevníckej terminológii prevládajú viacslovné pomenovania. Na rozdiel od situácie pred viac ako 20 rokmi sa okrem kongruenčných pomenovaní uplatňujú aj pomenovania nekongruenčného typu. Kým donedávna išlo pri nekongruenčných pomenovaniach iba o ojedinelé prípady, v poslednom desaťročí sa tieto pomenovania rozšírili a začali sa uplatňovať častejšie. Ich vznik súvisí s potrebou presnejšieho pomenúvania. V súvislosti s novými pomenúvacími potrebami začali vznikať aj trojslovné termíny kongruenčného typu, ktorými sa presnejšie špecifikujú jemné významové rozdiely. Menšiu skupinu tvoria jednoslovné odevnícke termíny. Ide predovšetkým o prevzaté pomenovania, v menšej miere o pomenovania domáceho pôvodu a o zloženiny.

Popri oficiálnej odevníckej terminológii, ktorá sa uplatňuje predovšetkým v praxi novín a módnych časopisov, v bežnej komunikácii fungujú neoficiálne jednoslovné synonymá viacslovných termínov. Vznikajú v súlade s tendenciou po univerbizácii a sú prejavom ekonómie v jazyku.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

- JURZA, J. a kol.: Odevnicke názvoslovie. Bratislava, Slovenské nakladatelstvo technickej literatúry 1963. 430 s.
- MASÁR, I.: K možnostiam koordinácie odevníckeho názvoslovia. Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 273—280.
- MATĚJOVÁ, K.: Náprsenkové nohavice. Kultúra slova, 18, 1984, s. 171—172.
- MATĚJOVÁ, K.: Návleky. Kultúra slova, 18, 1984, s. 362—363.
- NÁBĚLKOVÁ, M.: Gamaše. Rozhlasová jazyková poradňa 6. 5. 1983.
- PISÁŘCIKOVÁ, M.: Džínsy, texasky, rifle. Rozhlasová jazyková poradňa 18. 2. 1977.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Feciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.
- ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1979. 944 s.
- ČSN 80 7002 Oděvní názvosloví. Druhy oděvů, oblečení a prádla. Praha, Vydavatelství Úřadu pro normalizaci a měření 1972. 7 s.
- ČSN 80 7002 Oblečenie. Názvoslovie a členenie. Praha, Vydavatelství Úřadu pro normalizaci a měření 1982. 24 s.

DISKUSIE

Výsada slovenčiny nevyjadrovať podmet

RUŽENA DVOŘÁKOVÁ-ŽIARANOVÁ

Nebude azda nosením dreva do lesa, ak nanovo zdôrazníme jeden zo základných postulátov prekladateľského umenia — dôležitosť ovládania slovenčiny a využívania jej bohatstva ako rozhodujúceho činiteľa pri dosahovaní umeleckého majstrovstva. Pod ovládaním slovenčiny nemáme tentoraz na mysli iba jej slovnú zásobu, ale i jej gramatické zákonitosti.

U prekladateľa umeleckého textu sa ako samozrejmosť predpokladá schopnosť analyzovať dielo, rozoznať a určiť jeho jednotlivé štýlistické roviny, ale aj štýlistická pohotovosť a priam virtuózna obratnosť pri transformovaní viet a navyše posvätný dar intuície spojené s prekladateľskou predstavivosťou a najmä jazykovým citom. A práve jazykový cit pomáha odkrývať skryté vlastnosti či prednosti slovenčiny, ktoré sa v iných jazykoch nevyskytujú a ktoré treba pri prekladaní využívať.

Na jednu z takýchto vlastností slovenčiny, o ktorej akoby mnohí prekladatelia nevedeli — na možnosť nevyjadrovať podmet — chceli by sme upozorniť v tomto príspevku.

Najprv zacitujeme: „Podmet v slovenčine sa alebo vyjadruje, alebo býva nevyjadrený, zamlčaný. Podmet sa zamlčuje, keď je osoba, vec známa zo situácie (z predchádzajúcej vety — viet), pričom sa obyčajne označuje koncovkou pri určitom slovese: *přidem hned* (ja — hovoriaci). Ak dokončíš robotu, pójdeš *von* (ty — oslovená osoba). *Máte sady, kvety, sochy, máme sa na čo divat* (vy — my).“ (Orlovský, 1971, s. 65—66).

Podobná situácia je aj v češtine: „Podmet nebývá slovně vyjádřen, jestliže je znám z předchozího kontextu; ukazuje na něj dosti jasně svým shodovým tvarem přísudek (osobou, číslem i jmenným rodem): *Napiši vám brzo; Ptala jste se mne na tu knihu; (Babička odjela). Ale hned na druhý den napsala a ptala se, co dělají deti.*

V češtine se slovně nevyjádřený podmět nezastupuje osobním zájmenem jako například v ruštině, nemčině, francouzštině i jinde, kde je to bezpríznakový způsob vyjádření a osobní zájmeno se více nebo méně blíží funkci morfémů“ (Bauer — Grepl, 1980, s. 106).

Túto významnú vlastnosť či možnosť slovenčiny (aj češtiny) akoby mnohí prekladatelia (nie len začiatočníci, neraz aj takzvaní skúsení

číže dlhoroční prekladatelia) vôbec nevyužívali, alebo na ňu pod sugesciou originálu celkom zabudli. Niekoľko možno namietne, že je to z hľadiska majstrovstva prekladu nepodstatná, ba celkom bezvýznamná drobnosť. No pozrime sa na tento problém zblížša a všimnime si súčasného prekladateľského praxe. Aby autori (v tých jazykoch, kde používanie podmetu vo vete je obligátne) neopakovali stále ten istý podmet, používajú pri osobách striedavo krstné mená či priezviská (v ruštine veľmi často osobné mená), menej zámená alebo vyjadrujú podmet perifrasticky, opisom.

Slovenskí prekladatelia zväčša podmety vyjadrené krstnými menami, priezviskami a najmä opisne takmer dôsledne v preklade zachovávajú, ale zámenné podmety intuitívne vynechávajú, čo je nielen správne, ale z hľadiska plynulosti textu aj potrebné. A predsa sa niektorým prekladateľom pod tlakom originálu zbytočne preklznu zámenné podmety, ktoré sú v origináli bezpríznakové, no v slovenčine vyznievajú ako zdôraznenie. Napríklad: *V eti pristupy golovokruženia ego malárijo triaslo, i on ne znal, kak sogret chladnejušcie palcy. — V týchto záchvatoch ho triasla zimnica, akoby mal maláriu, a o n neveredel, ako si zohriať chladnúce prsty* (J. Bondarev, *Vol'ba*); *Dal mi ju ujo Kosta. On je námorník. Čakal som, že si dievčatko skryje kamienok do úst, ale ono ho podalo Žeňkovi. Žeňka kamienok oblizol... Vtom Žeňka schytíl kamienok a šmaril ho do mora.* (Oleg Tichomirov: *Kamienok v ústach*). Meno Žeňka sa tu opakuje v jednom odseku desať ráz, zámeno on tri razy, pritom sa časť podmetov mohla pokojne vynechať, keďže sa iná postava v texte nevyskytla.

Zbytočné opakovanie zámených podmetov sa v slovenských prekladoch (ako sme zistili na základe porovnávania viacerých preložených diel) vyskytuje takmer systémovo u neskúsených alebo necitlivých prekladateľov, a pritom v origináli ide o bezpríznakový spôsob vyjadrenia, ktorý v slovenčine nadobúda nielen príznakový odtieň, ale aj zbytočne zaťažuje vetu.

Podmety vyjadrené krstnými menami či priezviskami ponechávajú takmer dôsledne aj skúsení prekladatelia. Vedľ to nie je chyba, môžeme opäť namietnuť. Ale problém je omnoho závažnejší. Ilustrujme ho na konkrétnom prípade. Nedávno sa ponosovala istá väšnivá čítateľka, že zvyčajne prečíta každú knihu, čo sa jej dostane do rúk, ale jednu predsa nemohla dočítať. Príčina? Nestrhol ju dej? Nie, no nemohla sa vraj prehrýzť k obsahu knihy pre záplavu často sa opakujúcich exotických mien, a tak knihu s nechutou odhodila. Stačilo prečítať niekoľko strán a ľahko sa dalo zistíť, že na vne je necitlivý preklad, ktorý s mechanickou dôslednosťou zachováva každý podmet originálu vyjadrený krstným menom či priezviskom. Uvedieme aspoň niekoľko viet na potvrdenie nášho postrehu:

Mulla Sülejman mal na očiach okuliare s hrubými sklami, v ruke striebrom zdobenú starú palicu. Najprv bolo počuf klopkanie palice *mulla Sülejmana* a potom vyšiel z ktoréhosi dvora aj on. Vo štvrti nemali *mulla Sülejmana* radi. *Mulla Sülejman* bol nevitaný chlap. Keď Mämmadagha videl vypučené oči *mulla Sülejmana* za čistými sklami okuliarov, pomyslel si, že keby sa *mulla Sülejman* naozaj dostał do Kárbale v ten deň, keď tam stínaľi hlavy, tak prvým, kto by ušiel a nechal ľudí v neštasti, by bol *mulla Sülejman*. — Celý týždeň cítil potom Mämmadagha na šíji chudé prsty *mulla Sülejmana*. Keď Mämmadagha prišiel do Baku, postavil svoju maringotku pri svojom dome. Najprv zašiel Mämmadagha do Žltého kúpeľa. Tam k nemu prišli kamaráti, porozprávali Mämmadaghovi všetky novosti a pozývali ho na svadbu. Mämmadagha sa vždy usiloval rozdeliť si svoj pracovný čas tak, aby mohol prísť na svadbu, inak sa hneď začali šírif klebety, čo Mämmadagha neznášal. Všetci vo štvrti mali Mämmadaghu radi a mládež si ho väzila. Štvrt mala jednomyselný názor: Mämmadagha je ozajstný chlap.

Keď sa raz Mämmadagha vracał zo školy, stál pred Úzkou uličkou Mirzoppa a Mämmadaghovi sa zdalo, že Mirzoppa tu stojí dávno, aby Mämmadaghu neprepásol.

Raz pred Mämmadaghom zostala Ona — Mäsmächanym. Keď Mäsmächanym zbadala, že Mämmadaghove oči behajú nepokojo ne po jej žltej blúzke ... pocítila, aké je pobrežie ľudoprázdne; Mäsmächanym si už pred rokmi zvykla milať v prítomnosti iných ľudí a Mäsmächanym sa nazdávala, že to tak bude vždy, až do smrti. Keď zomrie, ľudia budú vrvat, že žila na svete istá Mäsmächanym a táto Mäsmächanym mala muža menom Mirzoppa... No nikto nebude vedieť, ako žili, aká bola táto Mäsmächanym [Elčin, *Strieborná strelnica*].

Neprestajne sa opakujúce exotické mená, menné podmety i predmety (použité zbytočne takmer 20 ráz na jednej strane) pôsobia v texte ako slovné rárožie, na ktorom sa nielen potkýnajú oči, ale aj bráni vnímať obsah. Čiže nevinná vernost originálu je v danom prípade vy-slovenou chybou.

Na potvrdenie nášho názoru, že ide o zbytočné, a teda nenáležité a necitlivé mechanické preberanie redundantných prvkov originálu, môže nám poslúžiť spätný preklad — zo slovenčiny do ruštiny: *Zdvihol hlavu a zachmúrene si začal prezerat dve poschodia ovrúbené pavlačami. — Otec podnial golovu, i chmurias, stal razgľadyvať dvuchetažnyj dvor, obnesennyj vokrug galerej; Zbehol dolu schodíkmi a začal klúčom odomykať dvere. — Ďaďka a zasemenil vniž po stupeňkam a stal pospešno otpírať dver klúčom; A nepozriem hore, aj keby som rád videl, či je tam. — I naverch gladeť ne stanu, chota mne očeň interesno, tam li eto devčonka* (Klára Jarunková, *Tiché búrky*). Z uvedených príkladov jasne vidíme, že tam, kde slovenčina podmet nevyjadruje, ruština ho (podľa kontextu) vyjadruje perifrasticky.

V tejto súvislosti by sme chceli upozorniť prekladateľov — nielen

z ruštiny, aj z románskych a germánskych jazykov — ešte na jednu dôležitú okolnosť. Niektorí autori, najmä takí, ktorí dbajú o štýlovú vycibrenosť svojho jazykového prejavu, aby sa vyhli monotónnemu opakovaniu, obmieňajú podmety, vyjadrujú ich opisom. Napríklad S. Ananiev v románe Tromfy mnícha Grigorija: *Kaširin to videl na vlastné oči... Grigorij, zastrašený božími trestmi, nevedel, že ho klamú. Katarína sa divala na svätého otca. Mnich sa pri jej pohľade strhol.* — *Kaširin, Grigorij, svätý otec, mnich* — to je stále tá istá postava, a toto priveľké varírovanie slovenského čitateľa dezinformuje, no prekladateľ sa domnieva, že keďže ide o nový hodnotiaci aspekt, je povinný ho zachovať. Tento fenomén je typický nielen pre ruštinu, ale aj pre francúzštinu, taliančinu, nemčinu, švédčinu, ako aj pre iné jazyky, ktoré explicitne vyjadrujú podmet. Uvedme príklad z Dumasa: *Starček sa vrácal z Versailles, vrtko pohybujúc lýtkami. Barón už asi tri-štyri mesiace tučnel, na čo bol, pochopiteľne, veľmi hrdý.* Alebo iný príklad z Jonsona: *Tito mladí muži nemali naponáhlo... Pre istotu sa tito mladí friulskí bojovníci za bezpečili striebrom... Chlapci odpovedali s klzkošou úhora... Muži naznačili, že sa neodvážili dúsať.* Činiteľmi dej — bez zmeny akcie — sú v danom prípade stále tí istí *mladí friulskí bojovníci*, preto opakovat v ďalších vetách podmety *chlapi, muži, tito mladí muži* je v slovenčine celkom zbytočné; iba to retarduje dej, no prekladateľ si ich netrúfa eliminovať, najmä nie vtedy, keď je podmet zvýraznený nejakým hodnotiacim adjektívom (*mladí*). A predsa je to zavše priam nevyhnutné. Zasa uvedieme príklad. *Bolo po polnoci. Ali Kuščí ešte večer zaujal svoje miesto, z ktorého pozoroval pohyby nebeských telies. Mavla odložil nabok astronomickej prístroje a nadvihol sa v kresle* (A. Jakubov: Ulugbekove poklady). Čitateľ ešte nevie (ide o vstupné vety románu), že *mavla* je učený titul A. Kuščího, a preto sa mylne domnieva, že ide o dve osoby. Aby nevznikla táto dezinformácia, prekladateľ nielenže mohol, ale bol povinný slovo *mavla* (podmet v ruštine nevyhnutný) v slovenčine vynechat.

Ak sa pozrieme na preklady s touto lupou — aj na svoje vlastné — zistíme, koľko zbytočného slovného balastu sa v nich vyskytuje. V našej teoretickej literatúre sa týmto problémom dosiaľ nevenovala pozornosť. K intuitívному poznaniu a neskôr aj k istote, že redundantné podmety (aj predmety), vyjadrené nielen zámenom, podstatným menom, ale aj hodnotiacim adjektívom, treba v slovenskom preklade obmedziť, som dospela pri prekladaní lotyšského autora M. Zariňša *Nepravý Faust*.

Jednou z hlavných postáv tohto diela je starý lekárnik Trampedach, ktorému mladý podvodník Christopher Marlowe ponúkne elixír, ktorým ho omladí. Starý Trampedach v túžbe naspať získať mladistvú silu

a s ňou všetky rozkoše podvolí sa podrobiť omladzovacej procedúre. Táto postava má v ruskom preklade, z ktorého sa preklad robil, veľmi pestrú paletu synonymných, veľmi expresívnych názvov: *staryj kot*, *staryj grymza*, *staryj čurban*, *staryj brandachlist* ... V prípravnej fáze prekladu som v dielach našich slovenských autorov našla pomerne veľa výrazov s označením *starý* ... Potešila som sa, že slovenčina v bohatosti výrazov nijako nezaostáva za ruštinou, zostavila som si slovníček „*starigáňov*“ a potom som — presne podľa ruského prekladu — vyberala z pestrej galérie krvopotne pozláhaných výrazov vhodný slovenský ekvivalent. Uvediem aspoň niektoré:

- starý vorvaň, *starý kakabus* (Jarunková)
- starý prdoš (J. Marušiak)
- starý plesňuch (Hviezdoslav)
- starý mosúr, *vozgroš* (Rázus)
- starý somár, *brveník*, *olameník* (Jaroš)
- starý vechet, *kolompár*, *túz* (Šikula)
- starý plesnivec, *poprdel* (Gazdik) atď.

Ale pri brúsení a dotváraní prekladu som zistila, že mi tí *starí chreni*, *kocúri*, *olameníci*, *poprdeli* akosi trčia z textu, pôsobia priveľmi expresívne, ba až rušivo, a tak som ich s fažkým srdcom, ale zato nemilosrdne začala z textu vyhadzovať. A na svoje nesmierne prekvapenie, ale aj na potvrdenie prekladateľskej intuície — bez ktorej sa prekladateľ vari ani nezaobíd — som dodatočne porovnávaním s lotyšským originálom zistila, že všade, kde bol v ruštine nejaký expresívny výraz spojený s adjektívom *starý* (išlo o nevhodnú nadprácu ruskej prekladateľky, pozri článok *Utrpenie prekladateľa z druhej ruky* v *Revue svetovej literatúry*), bolo v lotyšskej pôvodine iba bezpríznakové zámeno *vinš* (on). Tým som sa definitívne presvedčila, že štýlistické obmieňanie podmetov v ruských textoch je vyvolané gramatickou, nie sémantickou nevyhnutnosťou, a že sa teda pri prekladaní do slovenčiny nielen môžu, ale aj musia eliminovať.

Prekladateľ sa však usiluje každú intuisciú, ktorá sa neskôr mení na istotu, podložiť aj teoreticky. A keď som neskôr pátrala po tomto probléme, zistila som, že v zahraničnej teoretickej literatúre vyšlo v poslednom období niekoľko štúdií s podobnou tematikou (Leontieva, N. N.: O smyslovoj nepolnote texta. Moskva 1969; Murzin, L. N.: Sintaktičeskaja derivacija ADD. Leningrad 1976; Schmidt, H.: Zur Text-komprimierung beim Übersetzen aus dem Russischen ins Deutsche. In: *Übersetzungswissenschaftliche Beiträge*, 1981).

Tento nastolený, zdánlivо nepatrнй problém, ktorý je však podstatný na dosiahnutie adekvátneho umeleckého účinku prekladu v cieľovom jazyku, môžeme uzavrieť slovami A. V. Fedorova (Osnovy občejnej teorii

perevoda. Moskva 1968, s. 250). „Preklad — to nie je iba mechanické preberanie všetkých prvkov originálu... Inými slovami, majstrovstvo prekladu predpokladá nielen umenie uchovať, ale aj umenie niečo obetať — práve kvôli tomu, aby sme sa čo najviac priblížili originálu.“

*Vydavateľstvo Tatran
Michalská 9, Bratislava*

LITERATÚRA

BAUER, J. — GREPL, M.: Skladba spisovné češtiny. Praha, Státní pedago-gické nakladatelství 1972. 338 s.

ORLOVSKÝ, J.: Slovenská syntax. 3. vyd. Bratislava, Obzor 1971. 380 s.

ROZLIČNOSTI

Formát a formátovanie

Slovo *formát* má dlhú a zaujímavú **históriu**. Jeho základovým slovom je nepochybné latinské slovo *forma* vo význame „podoba, tvar“. Pôvodne sa predchodca slova *formát*, t. j. prídavné meno *formatus*, používalo najmä v spojení *liber formatus* vo význame „usporiadaná, upravená kniha“, teda kniha, ktorá má knihárskymi pravidlami pred-písanú, vyžadovanú formu.

S úpravou kníh, najmä s ich veľkosťou súvisí aj vymedzenie slova *formát* ako veľkosť kníhy. Zložením hárka papiera vznikol formát 2° , označovaný ako *folio*. Ďalším zložením vznikol kvartový formát (4°), ešte ďalším zložením oktálový formát (8°) atď. Treba pripome-núť, že v dnešnej praxi sa uvedené formáty rozlišujú nie počtom zložení, ale veľkosťou (rozmery výšky a šírky v milimetroch).

Podobnou operáciou, hoci nie priamo skladaním, vznikli aj moder-nejšie normalizované formáty papiera označované ako *A0*, *A1*, resp. *B0*, *B1*... alebo *C0*, *C1* atď. Základný formát tu predstavuje plochu jedného štvorcového metra, resp. štvoruholník so stranami 1189 x 841 mm — to je formát *A0*. Vo formáte *A1* je dlhšia strana taká istá ako kratšia strana vo formáte *A0*, t. j. 841 mm, kratšia má rozmer 594 mm. Tieto hodnoty vyzerajú na prvý pohľad záhadne, ale sú dô-sledkom pravidla, že pomer výšky a šírky je vo vzťahu $1:\sqrt{2}$.

Je prirodzené, že vlastnosťou *formát* sú charakterizované nielen kníhy, papier, ale akékoľvek plošné predmety doskovitého charakteru (napr. škrídlice, dlaždice).

Zo spojenia *veľký formát*, napr. v súvislosti s formátom kníhy, sa

vyvinulo obrazné spojenie *veľký formát* — obyčajne človek dosahujúci vysoké parametre v nejakej činnosti. Veľmi blízky význam má aj výraz *formát* napr. vo vyjadrení *To je formát* = To je vynikajúci odborník.

V súčasnej počítačovej terminológii však dostáva slovo *formát* nový význam. Označuje sa ním už nie rozmer doskovitého útvaru alebo štvoruholníka, ale usporiadanie údajov na istom materiálnom podklade. Československá štátна norma ČSN 36 9001 v svojej 4. časti, platnej od 1. 1. 1987, napr. vymedzuje termín *formát* v dvoch významoch: 1. „usporiadanie údajov na nosiči údajov“, 2. „popis štruktúry údajov“. V publikácii M. Cigánika *Informačné systémy* sa *formát* vymedzuje ako „celkové usporiadanie záznamov pre spracúvanú jednotku“.

V príslušných technológiách sa používa aj prídavné meno *formátový*, aj sloveso *formátovat*. V knihárstve sa napr. slovesom *formátovat* označuje činnosť, ktorou sa výrobkom dodáva presný formát (a pri ktorej sa používajú formátovacie stroje). V počítačom priemysle (ktorý sa práve v súčasnosti nezadržateľne rozvíja) sa napr. ponúka malá magnetopásková jednotka, ktorá je schopná formátovať, čítať a zapisovať pásky. Je zrejmé, že v tomto prípade už nejde o dodávanie tvaru, formátu, ale o spracúvanie údajov do podoby vhodnej na spracovanie počítačom.

V tomto význame však sloveso *formátovať* veľmi málo súvisí s podstatným menom *formát*. Práve anglický pôvod tohto slovesa (*to formate*) ukazuje, že ide skôr o využitie základného slova *forma* na odvodenie slovesa vyjadrujúceho činnosť, ktorou sa dodáva vhodná forma zaznamenávaných údajov, resp. ich rozmiestnenie, usporiadanie na príslušnom nosiči. Anglické sloveso *to formate* možno totiž rozložiť na základ *form-* a príponu *-ate* (podobne ako latinské sloveso *formare* má základ *form-* a príponu *-are*).

Ukazuje sa teda, že máme do činenia s dvoma podstatnými menami: prvým sa označuje rozmer plošného útvaru, druhým zase usporiadanie údajov na istom materiálnom nosiči. A takisto tu ide o dve slovesá. Slovesom odvodeným od podstatného mena *formát* vo význame „rozmer“ sa označuje činnosť, ktorou sa výrobku dodáva požadovaný formát, kým slovesom prevzatým z angličtiny sa označuje činnosť, ktorou sa isté údaje usporadúvajú do istej požadovanej či predpísanej formy.

Ján Horecký

Ks

Ako preložiť do slovenčiny české slovo sešlost?

Pri otázke, ako preložiť do slovenčiny české slovo *sešlost*, ktorú sme dostali z Československej televízie v Bratislave, si najprv treba ujasniť, či 1. hľadáme slovenský ekvivalent českého slova *sešlost* ako takého, alebo 2. hľadáme slovenský „pendant“ názvu českej zábavnej relácie, a ak áno, či vôbec môžeme takýto názov prekladať a v akej komunikačnej situácii sa potreba prekladať názov tohto druhu do slovenčiny môže vyskytovať.

Keďže otázka pracovníkov televízie zrejme smeruje k druhej alternatíve, naša odpoveď znie takto:

Programy vysielania Československej televízie uvádzané na fede rálnom okruhu, ktoré môžu súčasne sledovať diváci v celej našej vlasti a ktoré sa pripravujú tak v Čechách, ako aj na Slovensku, uverejňujú sa v našej dennej tlači, ale aj napríklad v slovenskom časopise *Televízia* diferencované. Väčšina relácií, ktoré majú štylisticky neutrálne, nepríznakové pomenovania typu *Televízne noviny*, *Televízny klub mladých*, *24 hodín vo svete* a pod., sa uvádza v slovenských denníkoch po slovensky, v českých denníkoch po česky. To isté sa týka aj takých relácií, ako je napríklad relácia *Kreslo pro hosta/Kreslo pre hosta*. Hoci sa vysiela vždy z Prahy a s českou moderátorkou, striedajú sa v nej ako „hostia“ ľudia z celej našej republiky. Takáto relácia sa v našej kultúrno-spoločenskej a politickej situácii uvádzá v slovenských denníkoch v súťaži venovanom televíznomu programu v slovenskom znení, v obdobných prípadoch v ČSR, pravdaže, po česky.

V poslednom čase sa stretávame s tendenciou uvádzat v poslovenčenej, resp. v počesťenej podobe aj názvy televíznych relácií, ktoré sa vyznačujú istou štylistickou príznakovosťou, prípadne sú to pomenovania rytmizované, resp. obsahujú nejaký rým. Pri prekladaní takýchto názvov sa nie vždy darí dosiahnuť úplnú prekladovú ekvivalentnosť. A ani ju vždy nemôžeme dosiahnuť. Napríklad telovýchovná relácia *Cvičme v rytmie*, ktorú pripravila bratislavská televízia, v češtine znie *Cvičme v rytmu* — rým, ktorý je prítomný v slovenskom originálnom názve, sa z českého znenia vytratil, tvorcovia museli v mene jednotnosti názvu ustúpiť od toho, aby sa aj v češtine názov rýmoval. Možno uviesť aj opačnú východiskovú situáciu. Originálny názov relácie je český, napr. *Všichni se ptají, komu to hrají*, prekladatelia tohto názvu do slovenčiny sa usilovali, hoci nie veľmi úspešne, rytmizovať a rýmovanost originálu dodržať: *Všetci sa pýtajú, komu to vyhrajajú*. Rým, aj keď iba gramatický, tu je, rytmus trochu pokríváva.

Keď na pozadí týchto faktov posudzujeme prípadnú možnosť adekvátnie preložiť názov zábavnej televíznej relácie *Sešlosť* do slovenčiny, musíme konštatovať, že názov tejto relácie nepatrí ani do jedného

zo spomínaných prípadov. Relácia *Sešlosť* (*Ludka Nekudu*) nie je federálnou reláciou typu *Kreslo pre hosta*. Je to druh pomenovania, ktorý je titulovým názvom — prechodným pomenovaním medzi vlastnými menami (propriami) a všeobecnými menami (apelatívami). Hoci sa relácia a jej názov opakuje, je to pomenovanie, ktoré sa vzťahuje v mimojazykovej skutočnosti na jedinečný, individuálny objekt. Ani expresivita tohto názvu nemá bezprostrednú paralelu v inom jazyku. Takýto názov neprekladáme, rovnako ako neprekladáme vlastné mená a iné titulové názvy. Pri preložení názvu *Sešlosť* do slovenčiny by totiž názov stratil schopnosť jednoznačne na príslušný pomenúvaný objekt odkazovať, odbornejšie povedané, stratil by schopnosť identifikovať pomenúvaný objekt referenčne jednoznačne.

Z inej strany možno pomenovanie *Sešlosť* ako názov zábavnej televíznej relácie pokladať za svojský prípad tzv. bezekvivalentnej lexiky, t. j. za názov, ktorým sa pomenúva istá reália, jav súvisiaci s kultúrnymi a inými osobitostami istého národa, krajiny. Pojmom bezekvivalentná lexika označujeme jednotky, ktoré z tých či oných príčin nemajú v cieľovom jazyku (t. j. v našom prípade v slovenčine) lexikálne náprotivky. Taktôž je to však len v kontexte (mimojazykovom aj jazykovom), keď sa slovom sešlosť označuje spomínaná zábavná televízna relácia. Slovenský ekvivalent tu nepotrebuje jednako preto, lebo v spoločnom kultúrnom česko-slovenskom kontexte kontextovo zapojenému slovu *sešlosť* Slováci rozumejú, jednak preto, lebo sotva si možno predstaviť komunikačnú situáciu, kde by pracovníci televízie takýto ekvivalent potrebovali. (Vylučujeme možnosť, že by chceli „otrocky“ napodobniť hovorový expresívny názov českej relácie pri pomenovaní nejakej slovenskej relácie a tým český názov plagizovať.) Naopak, privítali by sme, keby si slovenskí tvorcovia nejakej podobnej zábavnej relácie dokázali utvoriť nové slovo alebo dokázali tvorivo využiť nejaké neošúchané slovenské pomenovanie, napríklad hoci staršie slovo *sednica*, dať mu zaznieť v novom kontexte a tým ho osviežiť.

Záver teda znie, že názov českej zábavnej relácie *Sešlosť* používame aj v slovenčine v pôvodnom českom znení, teda citátovo.

Keďže slovo *sešlosť* je predsa len aj v češtine trochu zvláštne, nekaždodenne, nezaškodí odpovedať na otázku, ktorú sme uviedli ako prvú, teda aký je slovenský ekvivalent českého slova *sešlosť*. Všeobecnejšie poučenie o význame tohto slova v češtine nájdeme v najnovšom českom lexikografickom diele, t. j. v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Praha, Academia 1978, s. 479), kde sa uvádzá, že *sešlosť* je po prvé „vlastnosť něčeho schátralého“, napr. *sešlosť věkem* (spustnutosť vekom) — tento význam je neutrálny, štýlisticky nepríznakový. V druhom význame „schůzka, společnost“ (tentot význam sa

uplatnil aj pri názve televíznej relácie) má slovo *sešlosť* platnosť hovorového expresívneho jazykového prostriedku. Používa sa tak napr. v spojeniach *maturitná sešlosť; byla tam veľká sešlosť*.

Zo skúsenosti prekladania expresívnej lexiky vieme, že zvyčajne nevystačíme pri hľadaní ekvivalentu v inom jazyku s jedným jazykovým prostredkom, ale v rozličných kontextových použitiach je spravidla vhodný zakaždým nejaký iný prostriedok. Naši mladí ľudia pomenúvajú napríklad svoje stretnutia hovorovým slovom *stretávka*, inokedy slango *zlezina* (pod vplyvom češtiny aj *slezina*). Pri preklade slova *sešlosť* z češtiny môžeme si vybrať niektoré z týchto slov, ale niekedy možno (a je to aj vhodný presný ekvivalent) použiť pri preklade aj neutrálne slovenské slovo. Napríklad *maturitná sešlosť* má slovenský ekvivalent *maturitné stretnutie*. Kontextové použitie *byla tam veľká sešlosť* preložíme najskôr ako *bola, zišla sa tam (veľká) hŕba ľudí, zišla sa tam celá perepút, bol tam, zišiel sa tam veľký rákoš ľudi*. Slová *rákoš* a *stretnutie* sa uvádzajú ako slovenské ekvivalenty českého slova *sešlosť* aj v Česko-slovenskom slovníku.

Ak by sa však predsa len žiadalo poslovenčenie názvu spomínanej českej zábavnej relácie, resp. by niekoho zaujímalo (čisto teoreticky, akademicky), ako by v slovenčine znelo analogické pomenovanie, odporúčame ako možný prekladový ekvivalent spojenie: *Stretnutie u Luďka Nekudu* alebo *Spoločnosť Luďka Nekudu*. Pravda, expresivnosť, ktorá je v českom pomenovaní *sešlosť*, je tu zotretá.

Klára Buzássyová — Eva Rísová

SPRÁVY A POSUDKY

Nová učebnica ako príťažlivý a užitočný pomocník kultivovania rečového prejavu

(FINDRA, J. — TVRDOŇ, E.: Ústny prejav a umělecký prednes. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 239 s.)

Zákonitý proces vzájomného vzťahu jazyka a jeho používateľov, ktorého súčasť tvorí aj úroveň jazykovej kultúry jednotlivca a celého jazykového spoločenstva, sa začína od prvých dotykov malého človeka s jeho základným komunikačným nástrojom. Preto je potrebné zachytiť spontánny a hravý vzťah detí k materinskému jazyku a usmerniť jeho vývin tak, aby vyústil do vedomého kultivovaného využívania jazykového bohatstva, a to v úzkom

vnútorom prepojení s kultivovaním utvárajúcej sa osobnosti. Základy tohto procesu sa vytvárajú už od útleho detstva a upevňujú sa v predškolskom veku diaľa. Spoľahlivým sprievodcom po tejto miestami až dobrodružnej ceste sa môže stať aj učebnica J. Findru a E. Tvrdoňa *Ústny prejav a umelecký prednes*, určená pre 2. a 3. ročník stredných pedagogických škôl. V súlade s učebnými osnovami sa v nej sústreďuje pozornosť na základné poučenia o ústnom jazykovom prejave (2. ročník) a na teoretické a praktické otázky umeleckého prednesu (3. ročník).

Obidvaja autori ako skúsení pedagógovia vychádzajú z bohatej literatúry aj z vlastného výskumu a vo výkladovej časti učebnice sa zameriavajú na kľúčové problémy vymedzených tem. V prvej časti objasňujú základné pojmy jazykovej komunikácie; podávajú poučenie o anatomicko-fyziologických podmienkach reči, poukazujú na odlišnosti v tvorení samohlások, dvojhálosok a spoluľások, predkladajú prehľad vývinu detskej reči a upozorňujú na možné funkčné poruchy a chyby. Táto časť je prípravou na kapitolu o slovenskej spisovnej výslovnosti, ako aj na časť o zvukovej (intonáčnej) výstavbe ústneho prejavy a kapitoly o rétorike (ústny jazykový prejav). Nazdávame sa, že metodologickým a metodickým prínosom učebnice je cieľavedomé úsilie autorov dôsledne sa pridržiavať komunikačného východiska, pričom za ústredný faktor komunikačnej situácie v materskej škole sa pokladá rečová činnosť učiteľky. Učiteľka tak svojim sociálno-rečovým pôsobením primárne reprezentuje integrujúcu funkciu jazykovej výchovy v komplexe výchovných činností predškolského zariadenia. V učebnici sa o tom hovorí: „Úsilie o peknú, zretelnú a čistú reč, o jasný a zvučný jazykový prejav patrí ... k prvoradým povinnostiam učiteľov a je hlavnou súčasťou celkového výchovno-vyučovacieho procesu“ (s. 29).

Centrálné postavenie učiteľky materskej školy rešpektuje aj štruktúra učebnice. Výkladový text i praktické cvičenia sú zacielené na upevňovanie kultúrneho rečového prejavy študentiek stredných pedagogických škôl, no s ohľadom na ich budúcich zverencov. Ide najmä o časti venované dychovým, artikulačným a ortoepickým cvičeniam, ako aj o celú kapitolu o umeleckom prednese. Učebnica dôsledne vedie svoje používateľky k tomu, aby aj jazyková výchova v podmienkach materskej školy bola predovšetkým zaujímavou a príťažlivou hrou.

Pristavíme sa teraz pri jednotlivých kapitolách podrobnejšie. V kapitole o slovenskej spisovnej výslovnosti zaujme praktický návod na prácu s kurzom Á. Krála *Slovenská výslovnosť*, napr. aj v jazykovej učebni, pričom zvýšená pozornosť sa venuje nácviku splývavej výslovnosti. Časť o intonačných prostriedkoch (používa sa termín zvukové prostriedky reči) vychádza zo známeho trojčlenného rozdelenia na časovú, silovú a tónovú zložku modulácie artikulačného prúdu. V súvislosti s časovou zložkou sa neberie do úvahy kvantita azda preto, že autori sa touto vlastnosťou podrobne zaoberejú v ortoepickej časti.

V kapitole *Ústny jazykový prejav* sa autori zaoberajú vlastnosťami ústneho prejavy a jeho žánrovým rozčlenením. Rozoznávajú sa tu monologické a dialogické ústne prejavy, ktorých inventár sa vzhľadom na určenie učebnice vhodne rozširuje o žánre školského výkladu, ústneho rozprávania a umeleckého

prednesu v rámci monologických žánrov, resp. vyučovacieho rozhovoru v rámci dialogických žánrov. Učebnica sa zároveň zmieňuje o jazykových a mimojazykových prostriedkoch ústneho prejavu. Autor tejto časti (J. Findra) používa termín *poprijazykové prostriedky*, za ktoré pokladá zvukové prostriedky, najmä dôraz, pauzu a tempo, a uvažuje o *mimojazykových prostriedkoch*, ku ktorým začleňuje gestikuláciu, mimiku, pohyb, ale aj ilustračný materiál, grafy, schémy, štatistické údaje, pripadne záznamy na tabuľu. V tejto súvislosti sa vynára otázka potreby dôslednejšej systemizácie a azda aj zjednotenia terminológie mimojazykových prostriedkov v našej jazykovednej literatúre, hoci autorom predstavované členenie vyhovuje praktickým potrebám učebnice.

Dôsledne je spracovaná kapitola o umeleckom prednese, ktorá túto rečovú aktivitu zachytáva v celom rozsahu od dramaturgie cez interpretáciu textu, spôsob výstavby prednesu a výberu prostriedkov zvukovej realizácie až k hodnoteniu umeleckého prednesu a k úlohe učiteľa pri jeho príprave. V učebnici sa rozoberajú rozličné typy zvukovej realizácie umeleckého textu: reprodukcia, výrazný prednes, predčítanie, voľné prerozprávanie, improvizované rozprávanie, všetky so základným cieľom ukázať cestu ku kultivovanému zvukovému stvárneniu umeleckého textu. Úsilie o celkovú kultivovanosť tohto typu zvukového prejavu sa dá pozorovať aj v častiach venovaných potrebe kultúrneho zázemia recitátora. Učebnica sa osobitne venuje detskému prednesu, pričom zdôrazňuje jeho výchovnú funkciu. V tejto časti sa hovorí o metodike nácviku rôznych foriem detského prednesu a o takých osobitných žánroch, ako je *rytmická slovná hra*, *rytmická pohybová hra* a *improvizované hry so slovom a textom*. Aj tu sa zdôrazňuje ústredné postavenie učiteľky a potreba rešpektovať bezprostrednosť detí a osobitosť ich psychiky.

Učebnica je príťaživo zostavená aj z metodického hľadiska. Už v úvode sa upozorňuje na možné centrálné postavenie dokladových textov a cvičení, ako aj ich analýzy, interpretácie a prednesu na vyučovacích hodinách. Stárostlivo zostavené texty dokladov a cvičení tento predpoklad potvrdzujú. Nie sú len ilustráciou, ale sú rovnocenným doplnením výkladového textu. Často rozširujú nielen súbor informácií (napr. cvičenie o základoch rečovej komunikácie na s. 184, úzko súvisiace so základným textom), ale aj literárny rozhľad študentiek. Samotný výkladový text, ktorého náročnosť, zhustenosť a pojmová nasýtenosť sa zvyšuje najmä v častiach o zvukovej výstavbe ústneho prejavu a o ústnom jazykovom prejave, je členený na kratšie úseky, ukončené súborom kontrolných otázok, sledujúcich kľúčové problémy výkladu. Dôsledne sa využíva slovenská terminológia, menej známe internacionálne termíny sa v texte objasňujú.

Učebnica *Ústny prejav a umelecký prednes* miestami presahuje hranice svojho určenia. Tým, že sa na pomerne malej ploche v teoreticky fundovanom a zároveň príťažlivom, názornom a inštruktívnom spracovaní zoskupili základné poznatky o praktickej realizácii istých typov rečovej komunikácie, dostala sa do rúk čitateľov publikácia, ktorá poslúži ako učebnica tým, ktorým je určená, ale aj ako príručka tým, ktorým sa cieľavedomé kultivovanie rečového prejavu stalo povolením, poslaním či záľubou.

Dana Slančová

SPYTOVALI STE SA

Knihy rozsypov a vsypov. — J. M. z Bratislavы: „Istý ústredný denník informoval čitateľov, že v bratislavskom krematóriu na Lاماčkej ceste sprístupnili po prvý raz knihy rozsypov a vsypov. V týchto bohatoh a profesionálne ilustrovaných kronikách sú mená osôb, ktorých pozostatky vo vymedzenom priestore rozptýlili alebo umiestnili na vsypovej lúčke — čo je v Bratislave novšia forma ukladania popola. V informácii upútali našu pozornosť slová *rozsyp* a *vsyp*. Mohli by ste niečo bližšie uviesť o týchto slovách?“

V Slovníku slovenského jazyka (1963, s. 860) sa pri slove *rozsyp* uvádzá, že je to geologický termín označujúci miesto, na ktorom sa z rozpadnutých hornín rýžuje zlato alebo iné drahé nerasty. Z informácie denníka vidíme, že význam slova *rozsyp* je v súčasnosti širší. Označuje sa ním aj spôsob manipulácie s popolom z telesných pozostatkov, teda to, že sa tento popol *rozsýpa*, rozptyluje vo vymedzenom priestore. Slovo *vsyp* sa v Slovníku slovenského jazyka (1963, s. 184) i Krátky slovník slovenského jazyka (1987, s. 507) uvádzajú dokonavé sloveso *vsypať* s významom „sypaním doстат dovnútra“. Od slovesa *vsypať* je utvorené dejové podstatné meno *vsyp* takým istým spôsobom ako od slovesa *rozsypať* dejové podstatné meno *rozsyp*. Aj význam má podobný: označuje sa ním spôsob manipulácie s popolom, teda to, že sa niekde *vsýpa* (ukladá). V slovenčine sa paradigmá (skloňovací systém) často využíva ako slovotvorný prostriedok, t. j. podstatné meno sa utvorí bez prípony, resp. s nulovou slovotvornou príponou. Napr. od slovesa *letieť* je paradigmaticky, prispôsobením sa príslušnému skloňovaciemu typu (vzoru), utvorené dejové podstatné meno *let*, od slovesa *vyrobiť* podstatné meno *výroba*. Podstatné meno *let* patrí do skloňovacieho typu *dub*, podstatné meno *výroba* do skloňovacieho typu *žena*. Aj podstatné meno *vsyp* (podobne ako podstatné meno *rozsyp*) patrí do skloňovacieho typu *dub*. Paradigmaticky sa tvoria dejové podstatné mená aj od bezpredponových slovies, ale častejšie od predponových slovies, napr.: *beh*, *vrh*, *hod*, *skok*, *chod*; *preskok*, *výskok*, *odchod*; *chôdza*, *jazda*, *zábava*, *príhoda*, *obnova*, *oslava*, *obsluha* atď. Podstatné mená utvorené paradigmaticky veľmi často označujú názvy miesta, napr.: *porub*, *prievoz*, *výpust*, *zákruta*, *záhrada*, *ohrada* atď. Tak je to aj pri slovách *rozsyp* a *vsyp*.

Slovo *rozsyp* teda v súčasnosti označuje aj spôsob manipulácie s pozostatkami človeka. Tieto spopolené pozostatky sa rozsýpajú (rozptylujú) na rozsypovej (rozptylovej) lúčke. Od slovesa *vsypať* je paradigmaticky utvorené slovo *vsyp*, ktorým sa označuje taký spôsob manipulácie so spopolenými pozostatkami, pri ktorom sa popol *vsýpa* do vyhlbeného otvoru v zemi na vyhradenom priestore. Tento priestor sa v bratislavskom krematóriu volá *vsypová lúčka*.

Jozef Jacko

Piecf chlieb, rozvoniava čerstvý chlieb. — Ing. A. K. z Vranova nad Topľou nám napísala: „V jednej relácii Československého rozhlasu použila redaktora v rozhovore s pracovníčkou istého podniku viackrát takéto spojenie: *piecf chleba, rozvoniava čerstvý chlieb*. Podľa môjho názoru ide o nárečovú podobu slova *chlieb* a redaktorka tu namiesto tvaru *chlieb* ne-správne použila tvar *chleba*.“ Autorka listu si vlastne sama dala správnu odpoveď a my ju len bližšie vysvetlím.

Začneme tým, že si všimneme genitív v slovenčine. Jeden z významov genitívu je partitívny význam, t. j. vyjadrenie istej časti z množstva. V partitívnom (čiastkovom) genitíve sa používajú názvy počítateľných predmetov v pluráli, ďalej hromadné, látkové a abstraktné podstatné mená. Napríklad: *pribudlo domov, napršalo vody, nakrájal mäsa, napiekol chleba, narúbal dreva*. Partitívny genitív stojí pri slovesach vo funkciách, ktoré má vo vete nominatív a akuzatív. Ako partitívny genitív vyjadruje v protiklade s nominatívom a akuzatívom príznak partitívnosti (čiastkovosti): *pribudli domy — pribudlo domov, napršala voda — napršalo vody, nakrájal mäso — nakrájal mäsa, napiekol chlieb — napiekol chleba, narúbal drevo — narúbal dreva*. Používanie partitívneho genitívu vo funkciách, ktoré má vo vete nominatív a akuzatív, spôsobuje, že tvar genitívu sa pri skloňovaní najmä v niektorých nárečiach tlačí aj do nominatívu a akuzatívu. Genitívnym tvarom *chleba* sa takto nominatívny a akuzatívny tvar *chlieb* nahradza aj v takých konštrukciach, kde nie je prítomný význam partitívnosti. Tento vývin dávnejšie prebehol v časti nárečia a používatelia spisovného jazyka pochádzajúci z tejto nárečovej oblasti zanášajú tvar *chleba* namiesto *chlieb* aj do spisovných prejavov, napr. *rozvoniava čerstvý chleba, piecf chleba*. Tieto tvary v spisovných prejavoch však nie sú oprávnené. Na potvrdenie nesprávnosti tvaru *chleba* v nominatíve a akuzatíve skúsme si podobné substitúcie s inými látkovými podstatnými menami: *rozvoniava „kávy“, „čaju“, piecf „mäsa“, varí „petržlena“* a pod. Vidíme, že takéto spojenia v slovenčine nejestvujú. Preto aj v rozhlase sme namiesto spojení *piecf chleba, rozvoniava čerstvý chlieb* mali počuť: *piecf chlieb, rozvoniava čerstvý chlieb*.

Jana Šteučeková

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 22, 1988, č. 2. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent SAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michaliková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytláčili TSNP Martin, závod Ružomberok vo febr. 1988. Rukopis odovzdaný do výroby 24. 11. 1987. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1988

Cena Kčs 3,—